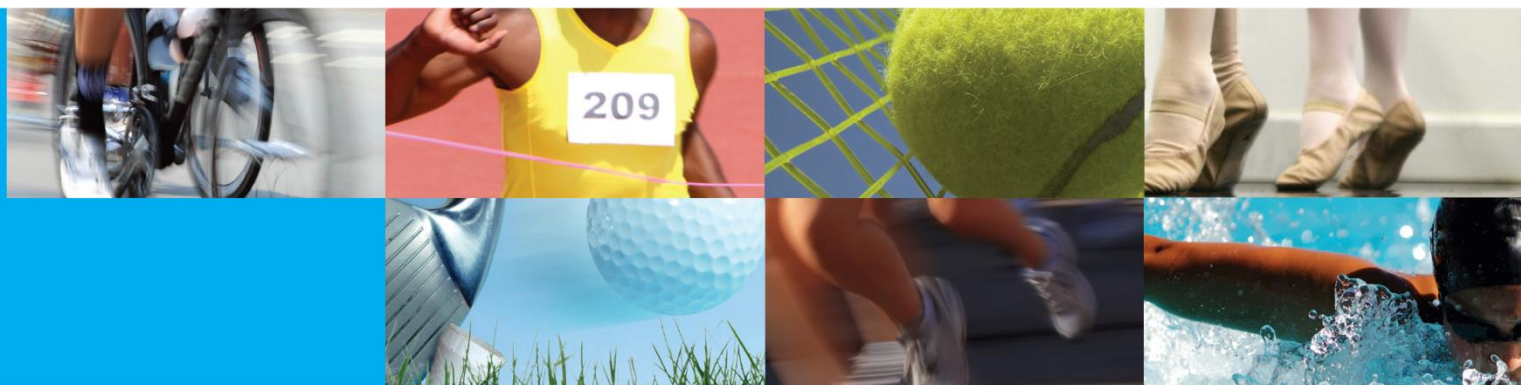

Nulmeting lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs

Niels Reijgersberg

Jo Lucassen

Justus Beth

Harold van der Werff

Nulmeting lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs

Onderzoek naar de organisatie van lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs

Mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

**Niels Reijgersberg
Jo Lucassen
Justus Beth
Harold van der Werff**

Mulier Instituut
sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek

*Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
+31 (0)30 721 02 20 | www.mulierinstituut.nl
info@mulierinstituut.nl | [@mulierinstituut](https://www.instagram.com/mulierinstituut)*

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	9
1.1 Achtergrond en doelstelling	9
1.2 Opzet van het onderzoek	9
1.3 Leeswijzer	10
2. Recente ontwikkelingen en vraagstukken	11
2.1 Lichamelijke opvoeding in een veranderende context	11
2.2 Schoolbeleid lichamelijke opvoeding: kerndoelen, lestijd en middelen	12
2.3 Werkwijze en kwaliteit van lichamelijke opvoeding	15
2.4 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding en sport	16
3. Leerdoelen, lestijd en middelen	19
3.1 Leerdoelen voor lichamelijke opvoeding	19
3.2 Formatie voor lichamelijke opvoeding	20
3.3 Lestijd voor lichamelijke opvoeding	21
3.4 Accommodatie(s) en middelen voor lichamelijke opvoeding	26
4. Werkwijze en gerealiseerde kwaliteit	29
4.1 Jaarplanning, MRT en digitale leermiddelen	29
4.2 Digitale leermiddelen	30
4.3 Signalen over de kwaliteit lichamelijke opvoeding	32
5. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en bewegen	35
5.1 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding	35
5.2 Schoolsporaanbod in het voortgezet onderwijs	38
5.3 Samenwerking met lokale partners voor sportaanbod	40
6. Toekomstbeeld voor lichamelijke opvoeding en het sportaanbod	43
6.1 Lichamelijke opvoeding	43
6.2 Aanvullend aanbod lichamelijke opvoeding	44
6.3 Belemmeringen bij uitbreiding lichamelijke opvoeding	46
6.4 Schoolsporaanbod	47
7. Conclusie en beschouwing	49
7.1 Belangrijkste bevindingen	49
7.1 Perspectief: aanknopingspunten voor beleid en onderzoek	53
Literatuur	55

Bijlage I Methodische verantwoording	57
Bijlage II Extra tabellen en figuren	59
Bijlage III Kerndoelen voor lichamelijke opvoeding	61

Samenvatting

In dit onderzoek is nagegaan hoe lichamelijke opvoeding op scholen voor voortgezet onderwijs in de huidige dynamische maatschappelijke context is georganiseerd. Daarbij is de aandacht in het bijzonder uitgegaan naar de keuze van leerdoelen, de gerealiseerde lestijd en de ingezette middelen voor lichamelijke opvoeding. Daarnaast is gekeken naar de gevolgde werkwijze en het aanvullende aanbod voor lichamelijke opvoeding (o.a. examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding) en andere sport- en beweegactiviteiten op school. Voor deze meting hebben 455 sectieleiders lichamelijke opvoeding en 343 schoolleiders van verschillende schoollocaties online een vragenlijst ingevuld. De steekproef van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders is gewogen naar denominatie, regio en stedelijkheid.

Leerdoelen, lestijd en middelen

- Sectieleiders lichamelijke opvoeding hechten een groter belang aan leerdoelen voor lichamelijke opvoeding met betrekking tot 'bewegen beleven' en 'bewegen verbeteren' dan aan 'bewegen regelen' en 'gezond bewegen'.
- Het totaal aantal klokuren voor lessen lichamelijke opvoeding komt gemiddeld genomen overeen met de minimumtabel die nog altijd als richtinggevend wordt gezien voor een gewenste hoeveelheid lestijd.
- Vier op de vijf sectieleiders lichamelijke opvoeding heeft de indruk dat de lestijd voor lichamelijke opvoeding de afgelopen vijf jaar gelijk is gebleven.
- Een deel van de scholen heeft minder lestijd dan minimaal gewenst. Dat geldt met name voor de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg (21%) en de gemengde- en theoretische leerweg (31%) op het vmbo.
- De lessen lichamelijke opvoeding op middelbare scholen worden gegeven door eerstegraads opgeleide leerkrachten lichamelijke opvoeding. Gemiddeld hebben scholen 3,8 fte daarvan in dienst.
- 45 procent van de scholen zegt over onvoldoende accommodatie te beschikken voor lichamelijke opvoeding. 17 procent beschikt over onvoldoende binnenaccommodatie, 18 procent heeft onvoldoende beschikking over een buitenaccommodatie en 11 procent heeft zowel onvoldoende binnen- als buitenaccommodatie.
- Een tekort aan accommodaties is een van de meest genoemde belemmeringen door schoolleiders (42%) en sectieleiders lichamelijke opvoeding (58%) voor uitbreiding van lichamelijke opvoeding of het schoolsportaanbod.
- Schoolleiders beoordelen de middelen voor lichamelijke opvoeding (accommodatie, materiaal en budget) positiever dan sectieleiders lichamelijke opvoeding.

Werkwijze en gerealiseerde kwaliteit

- Over het algemeen is de mening van sectieleiders over de bevroagde kwaliteitsaspecten positief. Vrijwel op alle scholen is een jaarplanning opgesteld (98%) en worden doorgaande leerlijnen tussen de verschillende leerjaren gehanteerd (92%). Een derde van de sectieleiders zegt resultaten van leerlingen bij te houden in een digitaal leerlingvolgsysteem.
- Afgaand op de reactie van sectieleiders worden op vrijwel elke locatie de bewegingsactiviteiten aangepast aan het niveau van de leerlingen. Er is echter weinig extra ondersteuning voor leerlingen met achterstand in de motorische ontwikkeling. Tien procent van de sectieleiders zegt dat hun schoollocatie motorische remedial teaching aanbiedt.

- Bijna de helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding (46%) geeft aan zich voor te bereiden op het gebruik van digitale leermiddelen of experimenteert daar mee.
- De kwaliteit van de lessen lichamelijke opvoeding wordt door zowel sectieleiders (7,6) als schoolleiders (7,9) met een ruime voldoende beoordeeld.

Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en bewegen en sport

- Het aantal schoollocaties met een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding is de afgelopen jaren redelijk stabiel gebleven. Lichamelijke opvoeding 2 in het vmbo tl/gl is wel behoorlijk toegenomen. Naar verhouding kiezen op de havo de meeste leerlingen voor lichamelijke opvoeding als examenvak.
- Een belangrijke reden voor scholen om een dergelijk aanbod te bieden is dat zij zich willen profileren met sport en bewegen.
- Op bijna alle schoollocaties wordt een of enkele keren per jaar een sportdag/-activiteit onder of buiten schooltijd aangeboden, meestal tegen leerlingen van de eigen school. Ook sportkennismakingslessen of sportwedstrijden tegen leerlingen van andere scholen vinden op veel schoollocaties plaats.
- Op een derde van de schoollocaties is een buurtsportcoach actief. Op schoollocaties waarbij een sportbuurtcoach betrokken is, hebben sectieleiders lichamelijke opvoeding de indruk dat het sportaanbod de afgelopen twaalf maanden is toegenomen (55%).
- In het kader van het schoolsportaanbod werken schoollocaties het meest samen met sportscholen/fitnesscentra of sportverenigingen. In grote steden wordt minder samengewerkt met sportverenigingen, maar vaker en intensiever met de gemeente/sportbuurtwerk.

Tot slot

Het algemene beeld over lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs, is vrij positief. Met de resultaten van dit onderzoek in ogenschouw genomen, kan een aantal aandachtspunten worden onderscheiden.

- De gerealiseerde lestijd voor lichamelijke opvoeding blijkt gemiddeld op het gewenste niveau, maar er zijn ook behoorlijke verschillen in de lestijd tussen scholen en opleidingsniveaus. De lestijd op 20 tot 30 procent van de vmbo-opleidingen blijft achter op het gewenste niveau.
- Twee derde van de schoolleiders meldt niets te willen veranderen aan lichamelijke opvoeding of het aanvullend lesaanbod voor lichamelijke. Sectieleiders lichamelijke opvoeding daarentegen willen in meerderheid wel veranderen: ze wensen met name meer lessen.
- Een tekort aan accommodatie is niet alleen een voorname belemmering voor uitbreiding van lichamelijke opvoeding of het aanvullend aanbod, maar is ook een probleem voor de reguliere lessen lichamelijke opvoeding.
- Een deel van de scholen springt er in positieve zin uit en profileert zich met een aanvullend aanbod in de vorm van lichamelijke opvoeding als examenvak, sportklassen en buitenschoolse sportactiviteiten voor in sport geïnteresseerde leerlingen. Aandacht voor leerlingen die bij hun motivatie en motorische ontwikkeling juist extra ondersteuning kunnen gebruiken, is gewenst.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en doelstelling

De aanleiding voor deze nulmeting lichamelijke opvoeding (LO) in het voortgezet onderwijs is op de eerste plaats het ontbreken van een actueel en accuraat beeld van het onderwijsaanbod voor dit vak. Op deze lacune wordt onder meer gewezen in het rapport *Data infrastructuur Sport* dat de voor het beleid benodigde kengetallen op een rijtje zet (Tiessen-Raaphorst & De Haan, 2011). De behoefte aan kengetallen over voortgezet onderwijs en sport richt zich op het aantal lesuren lichamelijke opvoeding, het aantal scholen met lichamelijke opvoeding als examenvak, het aantal leerlingen dat lichamelijke opvoeding als examenvak kiest en op de samenwerking tussen sport en school.

Onderzoeken waarbij op enige schaal representatieve kengetallen voor het voortgezet onderwijs zijn verzameld, dateren van 2010 of eerder (Bax 2010; Lucassen c.s., 2011). Doel van dit onderzoek is om kengegevens over het onderwijs in lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs beter in beeld te brengen en het beleidsveld van accurate gegevens te voorzien. Dit onderzoek gaat in op de omvang van de lestijd lichamelijke opvoeding, de door scholen ingezette middelen, de werkwijze bij het vak en het overige sport- en beweegaanbod bij scholen voor voortgezet onderwijs. Een kort overzicht van de recente ontwikkelingen rond lichamelijke opvoeding en op de genoemde kernpunten is te lezen in hoofdstuk 2.

1.2 Opzet van het onderzoek

De benodigde gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld door een onlinevragenlijst voor te leggen aan een representatieve steekproef van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders¹ in het voortgezet onderwijs. Daarnaast maken we in hoofdstuk 5 ook gebruik van gegevens verstrekt door Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) over de deelname van leerlingen aan keuze-examenvakken voor lichamelijke opvoeding.

De vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten en enkele open vragen. 455 sectieleiders lichamelijke opvoeding en 343 schoolleiders van verschillende schoollocaties hebben meegewerkt aan het onderzoek. Om de uitkomsten representatief te kunnen laten zijn voor het gehele voortgezet onderwijs, zijn de uitkomsten gewogen naar schoolgrootte, denominatie, regio en stedelijkheid. Bij het analyseren van de gegevens is onderzocht of er verschillen zijn naar regio en schoolgrootte. Het bewegingsonderwijs op basisscholen liet op deze kenmerken belangrijke verschillen zien (Reijgersberg et al, 2013). Scholen kunnen er verschillende opvattingen op nahouden ten aanzien van de opbrengsten van het vak lichamelijke opvoeding en kunnen vanwege die visies andere keuzes maken. Daarom is ook gekeken naar verschillen tussen scholen met of zonder een aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding. We presenteren alleen de verschillen die significant en relevante zijn.

We beschrijven in deze rapportage de situatie voor het voortgezet onderwijs als geheel. Schoollocaties bieden vaak meerdere onderwijsniveaus aan, zoals vmbo, havo en/of vwo. Veel vragen zijn niet

¹ Waar schoolleiders staat, bedoelen we ook rectors of directeurs.

uitgesplitst naar onderwijsniveau. Dat kan wel voor de vragen waarbij in het onderzoek expliciet is gevraagd naar aspecten per onderwijsniveau, bijvoorbeeld voor de lestijd voor lichamelijke opvoeding. In deze nulmeting zijn geen gegevens verzameld over het mbo. De situatie bij dit onderwijstype wordt al enkele jaren gevolgd in opdracht van de mbo-raad (Postma-De Groot en Duijvestijn 2014). Voor een uitgebreide methodische verantwoording van dit onderzoek verwijzen we naar bijlage I.

1.3 Leeswijzer

De achtergronden en vraagstelling van deze monitor naar lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs worden in hoofdstuk 2 toegelicht en gerelateerd aan eerder onderzoek. In de hoofdstukken 3 tot en met 6 beschrijven we de resultaten op de verschillende deelthema's.

Specifiek gaan we in hoofdstuk 3 in op de leerdoelen, lestijd en middelen voor lichamelijke opvoeding. De werkwijze en aspecten van de gerealiseerd kwaliteit van het vak staan in hoofdstuk 4 beschreven. We gaan in hoofdstuk 5 in op het aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en het schoolsportaanbod. Het laatste resultatenhoofdstuk gaat in op wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders ten aanzien van lichamelijke opvoeding en schoolsport.

In hoofdstuk 7 kijken we terug op de belangrijkste resultaten in relatie tot uitkomsten van eerder onderzoek op dit terrein. Het rapport sluit af met conclusies en aanknopingspunten voor toekomstig beleid en onderzoek.

2. Recente ontwikkelingen en vraagstukken

2.1 Lichamelijke opvoeding in een veranderende context

Het onderwijs, ook dat in de lichamelijke opvoeding, wordt geconfronteerd met een veranderende maatschappelijke context (Bax, 2010, Brouwer c.s., 2011; 2012). De opvattingen over de rol van scholen zijn aan verandering onderhevig. Van scholen wordt tegenwoordig verwacht dat zij gericht samenwerken met andere opvoedings- en zorginstanties voor de jeugd en dat zij een programma bieden voor de volledige werkdag (bredeschoolbeleid). Bewegen en sport krijgen daarbij niet alleen een plek in het lesprogramma, maar passen ook in het naschools aanbod. Daarnaast is de nadruk op leerresultaten en -prestaties toegenomen, in het bijzonder voor de zogenoemde kernvakken (wiskunde, Nederlands, Engels). Terwijl er momenteel veel aandacht uitgaat naar excellente leerlingen, moet het onderwijs tegelijkertijd stimulansen bieden aan alle leerlingen met hun zeer uiteenlopende achtergronden en vermogens, en ze ruimte bieden hun specifieke talenten te ontdekken en ontwikkelen. Technologische ontwikkelingen, vooral die op ICT-gebied, bieden mogelijkheden om het onderwijs op een andere manier te gaan organiseren (op afstand, onafhankelijker van leerkrachten).

Ook op het gebied van bewegen en sport kan worden gesignaleerd dat de relaties tussen het onderwijs en buitenschoolse organisaties veranderen: sport en lichamelijke opvoeding zoeken toenadering. Veel scholen zijn in de weer met schoolsport en sportoriëntatie- en keuzeactiviteiten (SOK). Dit komt mede door veranderingen in de sportwereld. Sportverenigingen proberen tegenwoordig zowel goede als minder goede sporters te bereiken en hun sport aan te passen aan verschillende leeftijdsgroepen (NOC*NSF, 2012; Biesterbosch c.s., 2013). Maar ook het overheidsbeleid, waarin de samenwerking tussen sport en onderwijs al zeker twee decennia wordt gestimuleerd, speelt hierbij een rol.

De hedendaagse sport- en bewegingscultuur is zeer complex en divers. De veelheid van activiteiten is enorm en voortdurend worden er nieuwe activiteiten ontwikkeld. Het onderwijs heeft niet alleen te maken met deze enorme variatie en dynamiek, maar ook met een meer instrumentele benadering van sport en bewegen. Bewegen en sport worden steeds nadrukkelijker ook gezien als middelen om overgewicht tegen te gaan, een gezonde leefstijl te ontwikkelen en sociale integratie en maatschappelijke participatie te bevorderen. Juist in het beleid van de overheden heeft het maatschappelijk nut van sport en bewegen een zwaarder accent gekregen. Omdat het onderwijs alle kinderen bereikt, worden scholen nadrukkelijk betrokken bij instrumentele programma's. Op dit moment voeren de onderwijsraden mbo, voortgezet onderwijs en primair onderwijs de *Onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl* (2012) uit. Deze verschuiving in verwachtingen doet zich overigens niet alleen voor bij overheden, maar ook bij andere maatschappelijke organisaties, zoals NOC*NSF (Bax, 2010).

SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, ontwikkelde in samenwerking met de Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO) een toekomstvisie voor lichamelijke opvoeding/bewegingsonderwijs en sport op school (Brouwer c.s., 2011). Daarin wordt geconcludeerd dat het onderwijs de komende decennia erop gericht zou moeten zijn jeugdigen, steeds vanuit een pedagogisch perspectief, (meer) bekwaam te maken voor deelname aan sport en bewegingssituaties, als onderdeel van een actieve leefstijl. Inleiden in de sport- en beweegcultuur blijft dan een kerndoel. Deze sport- en beweegcultuur is echter zoals geschetst veranderlijk en wordt instrumenteler benaderd. Bij dit onderzoek gaan we na hoe de lichamelijke opvoeding op scholen voor het voortgezet onderwijs momenteel in deze dynamische context is georganiseerd. Daarbij richten we de aandacht in het

bijzonder op de keuze van kerndoelen en gehanteerde werkwijze, de gerealiseerde lestijd en de ingezette middelen voor bewegingsonderwijs en andere sport- en beweegactiviteiten op school.

2.2 Schoolbeleid lichamelijke opvoeding: kerndoelen, lestijd en middelen

Het wettelijke kader voor lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs richt zich op hetgeen wordt geleerd en op de kwalificatie van de docenten. *Wat* wordt geleerd bij lichamelijke opvoeding staat omschreven in de kerndoelen en eindtermen voor het vak, *hoe* dit wordt vormgegeven is aan de school.

Kerndoelen en eindtermen voor lichamelijke opvoeding

De huidige kerndoelen voor lichamelijke opvoeding (onderbouw) gelden sinds augustus 2006. De wijze waarop de kerndoelen zijn geformuleerd, sluiten aan bij de beleidsvrijheid van scholen en vaksecties lichamelijke opvoeding. SLO nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling heeft de kerndoelen vertaald naar leerlijnen voor lichamelijke opvoeding (Ten Brinke c.s., 2007, zie bijlage 3). Het doel van deze leerlijnen is leerlingen 'beter bekwaam maken voor deelname aan een in toenemende mate complexe en gedifferentieerde bewegingscultuur' (Brouwer c.s., 2012). De leerlijnen zijn geordend naar vier 'sleutels' die leerlingen helpen toegang te krijgen tot de bewegingscultuur: bewegen beleven, bewegen verbeteren, bewegen regelen en gezond bewegen. Deze sleutels sluiten aan bij de kerndoelen in de onderbouw en de eindtermen van lichamelijke opvoeding zoals in de examenprogramma's van vmbo, havo en vwo zijn geformuleerd, en bieden ruimte voor verbreding en verdieping. Voor een overzicht van de kerndoelen en eindtermen van lichamelijke opvoeding zie www.leerplaninbeeld.slo.nl.

Welke doelstellingen scholen bij het onderwijs lichamelijke opvoeding feitelijk nastreven, is niet goed bekend. Bax verrichtte in 2005 onderzoek naar de keuzen van leerkrachten voor dit vak (Bax, 2010). De leraren (respons 1200 uit 3000) noemen als belangrijkste doelen: 'ervaren dat bewegen, spelen en sporten plezierig is', 'met andere leerlingen leren samenwerken', 'positief leren staan tegenover regelmatig bewegen' en 'kennismaken met een grote verscheidenheid aan sporten'. Doelen in de sfeer van 'gezondheid' krijgen minder nadruk. Ze worden door velen niet realiseerbaar geacht binnen de beperkte onderwijstijd. Van recenter datum is het SLO-onderzoek onder vakleerkrachten in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs (Brouwer c.s., 2012). Dit levert een geschakeerd beeld op, waarbij de sleutel 'bewegen beleven' relatief de meeste, en 'gezond bewegen' relatief de minste aandacht krijgen. De respons bij dit onderzoek was echter beperkt (n=270).

Tabel 2.1 Kerndoelen waarop het onderwijs lichamelijke opvoeding vooral is gericht volgens vakleerkrachten, in procenten (n=270)

	Het onderwijs is feitelijk sterk/vooral gericht op	%
Bewegen beleven	Plezier leren beleven aan activiteiten	96
	Ontdekken welke typen van sport en bewegen het beste bij jou passen	74
Bewegen verbeteren	Op eigen niveau beter worden in de bewegingsactiviteiten zelf	85
	Leerlingen laten genieten van wat zij kunnen	86
	Een vooraf vastgelegd niveau proberen te halen	39
Bewegen samen regelen	Beter leren de activiteiten zelfstandig uit te voeren	75
	Beter leren activiteiten zelf op gang te brengen en te houden	62
	Beter leren hoe je jezelf en anderen beter kunt maken in de activiteiten	46
Bewegen en gezondheid	Gezond en veilig bewegen	71
	Trainen en fitheid beïnvloeden	32
	Trainingsprincipes en trainingsprogramma's maken	10

Bron: Brouwer c.s., 2012, bewerking Mulier Instituut

De landelijke beleidsdoelstellingen voor onderwijs, sport en bewegen scheppen verwachtingen ten aanzien van het vak lichamelijke opvoeding en de rol van de school. Bovendien zijn (bewegings)onderwijs en bewegingscultuur volop in beweging. Het welslagen van het beleid hangt samen met de wens van docenten en scholen om te kunnen en willen veranderen. In het onderzoek zullen we daarom nagaan hoe leden van de vaksectie lichamelijke opvoeding en schoolleiders denken over de toekomst van het vak, zodat kan blijken in hoeverre hun visies aansluiten bij de elders levende verwachtingen en bij gesignaleerde ontwikkelingen.

Lestijd

Formeel gezien is er geen wettelijk vastgelegde lesomvang voor lichamelijke opvoeding. Met ingang van schooljaar 2005/2006 zijn de voorschriften losgelaten over de hoeveelheid klokuren lichamelijke opvoeding die leerlingen binnen een bepaald schooltype gedurende de volledige opleidingsduur behoren te krijgen. Tabel 1.1 is een weergave van de voorschriften die vóór 2005/2006 golden.

Tabel 2.2 Minimum lessentabel voor lichamelijke opvoeding geldig tot 1 augustus 2005

	Totale lestijd in klokuren gedurende de volledige opleidingsduur	Totaal aantal lessen van 50 minuten gedurende de volledige opleidingsduur	Aantal wekelijkse lesminuten per leerjaar uitgaande van 40 schoolweken
vmbo (4 jaar)	335	400	125
havo (5 jaar)	360	432	108
vwo (6 jaar)	400	480	100

Bron: Inrichtingsbesluit Wet Voortgezet Onderwijs (1997), artikel 23, bewerking Mulier Instituut

Hoewel de minimum lessentabel voor lichamelijke opvoeding formeel is komen te vervallen, is in een toelichting bij het nieuwe inrichtingsbesluit (Wet op het Voortgezet Onderwijs, art 6b²) opgenomen dat een 'acceptabele hoeveelheid onderwijstijd' voor lichamelijke opvoeding moet worden aangeboden. De situatie op 1 augustus 2005 geldt als maatstaf. Per schooljaar wordt van 40 onderwijsweken uitgegaan. Op basis van de oude lessentabel komt dat neer op ongeveer twee lessen van 50 minuten per week gedurende de volledige onderwijsperiode op het voortgezet onderwijs. Andere verdelingen zijn ook mogelijk, maar lichamelijke opvoeding moet in elk leerjaar worden aangeboden en mag in het examenjaar niet voor december worden afgesloten.

Daarnaast heeft lichamelijke opvoeding in de bovenbouw van de havo en het vwo te maken met een andere richtlijn die ruimte biedt aan scholen voor eigen keuzes. In het examenbesluit is de onderwijstijd uitgedrukt in studielast. Het is aan de school om te bepalen welk deel van de studielast wordt vertaald in contacttijd om het examenprogramma te kunnen realiseren. Omdat het streven is dat het aantal uren lichamelijke opvoeding dat wordt gegeven blijft gehandhaafd, is met een aanvullende bepaling benadrukt dat het om praktische bewegingsactiviteiten dient te gaan. Bovendien is de wijze waarop kerndoelen en eindtermen zijn geformuleerd van dien aard dat deze eigenlijk alleen in de vorm van zelf doen en oefenen behaald kunnen worden.

In eerder onderzoek is een indruk verkregen van de hoeveelheid lestijd die in het voortgezet onderwijs aan lichamelijke opvoeding wordt besteed. Daarbij is echter geen onderscheid gemaakt naar de verschillende onderwijstypen en leerjaren. In 2010 werd op middelbare scholen gemiddeld 114 minuten per week lichamelijke opvoeding gegeven en dat gebeurde op meer dan de helft van de scholen verspreid over twee dagen in de week (tabel 2.3; Lucassen c.s., 2011).

Tabel 2.3 Frequentie (in procenten) en gemiddelde duur (in aantal minuten per week) van lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs in 2010

	voortgezet onderwijs (n=308)
frequentie lichamelijke opvoeding (percentage scholen)	
1 dag per week ³	39
2 dagen per week	53
3 of meer dagen per week	7
gemiddeld aantal minuten per week	114

Bron: Mulier Instituut, scholenonderzoek Brede Analyse 2010

² Artikel 6d Onderwijs in lichamelijke opvoeding luidt als volgt: Onderwijs in lichamelijke opvoeding, bestaande uit praktische bewegingsactiviteiten, wordt gespreid verzorgd over alle leerjaren van het voortgezet onderwijs. Dit onderwijs vindt plaats gespreid over de schoolweken, en in zodanige substantiële omvang en schooltijd dat wordt voldaan aan de eisen op het gebied van kwaliteit, intensiteit en variëteit van de bewegingsactiviteiten neergelegd in kerndoelen en examenprogramma's. Daarbij wordt uitgegaan van de situatie zoals die op 1 augustus 2005 voor het bewegingsonderwijs gold. In afwijking van de tweede volzin geldt voor het laatste leerjaar het voorschrift, dat het onderwijs in het eindexamenvak lichamelijke opvoeding niet eerder mag worden afgesloten dan in de maand december. (OCW, 2011).

³ Het kan hier ook gaan om blokken/meerdere lessen op één dag.

Bevoegde leerkrachten

In tegenstelling tot bewegingsonderwijs op de basisschool, mag lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs alleen worden gegeven door docenten met een opleiding aan de lerarenopleiding voor lichamelijke opvoeding (bekend als ALO). Deze leidt eerstegraads bevoegde docenten op.

Accommodatie en lesmateriaal voor het vak

Geschikte accommodaties en voldoende lesmateriaal zijn onontbeerlijk om lichamelijke opvoeding op een goede manier te kunnen geven. Uit scholenonderzoek onder 316 vo-scholen in 2010 kan een indruk worden verkregen van de toen aanwezige middelen (Lucassen c.s., 2011). In het voortgezet onderwijs maakten scholen in 2010 onder schooltijd gebruik van een gymnastiekzaal (85%) en een sportveld (idem) voor lichamelijke opvoeding en sport. Ook fitnessruimten (71%), sporthallen (68%) en zwembaden (56%) worden door meer dan de helft van de scholen gebruikt. Diverse andere typen accommodaties worden minder vaak gebruikt (tennisbaan, ijsbaan, klimhal). Maar ongeveer een kwart maakte ook gebruik van het schoolplein voor lichamelijke opvoeding. Het oordeel over de kwaliteit van deze accommodaties voor lichamelijke opvoeding is over het algemeen redelijk positief, behalve waar het schoolpleinen en openbare grasvelden betreft. Naar het oordeel van de scholen (i.c. vakleerkrachten, n=268) was er bij 37 procent een tekort aan accommodatie voor onderwijs onder schooltijd en bij 26 procent voor activiteiten buiten schooltijd. Gegevens over de beschikbaarheid en kwaliteit van lesmateriaal ontbreken tot dusverre.

2.3 Werkwijze en kwaliteit van lichamelijke opvoeding

In de *Nulmeting bewegingsonderwijs in het primair onderwijs* (Reijgersberg et al., 2013) is uitgegaan van een definitie voor kwaliteit van lichamelijke opvoeding op basis van Stegeman et al. (2007). Hierin wordt gesteld dat lichamelijke opvoeding kwaliteit heeft, als deze beantwoordt aan de wensen en verwachtingen van leerlingen (gebruikerskwaliteit), de verwachtingen van de maatschappij (maatschappelijke kwaliteit) en als het op effectieve en efficiënte wijze (proceskwaliteit) voldoet aan de door de wetgever, c.q. experts, neergelegde criteria (productkwaliteit), in dit geval de geldende kerndoelen en eindtermen voor lichamelijke opvoeding.

Evenals in de nulmeting primair onderwijs (Reijgersberg et al., 2013) is er in voorliggende rapportage voor gekozen in te gaan op de proceskwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding. Het betreft vakinhoudelijke aspecten zoals het gebruik van een jaarplanning, een vakwerkplan of methode ter ondersteuning van de lessen. Ook is het van belang dat scholen extra aandacht besteden aan kinderen die minder goed kunnen meekomen. Scholen kunnen daarvoor motorische remedial teaching aanbieden. Voor de proceskwaliteit spelen daarnaast de voorwaarden waaronder het onderwijs wordt gegeven een belangrijke rol, zoals de deskundigheid van de leraar, de beschikbare accommodatie en de wijze waarop het onderwijsleerproces wordt vormgegeven. Hoewel dit zeker ook van belang is, is het om praktische redenen niet goed mogelijk de feitelijke opbrengst van het vakonderwijs ofwel de productkwaliteit te onderzoeken. Dit vergt een veel uitvoeriger aanpak, waarbij bijvoorbeeld ook leerlingen en ouders naar hun mening wordt gevraagd.

Een belangrijke technologische ontwikkeling waarmee het onderwijs in het algemeen wordt geconfronteerd, is die op het gebied van informatie- en communicatietechnologie (ICT). Het gebruik van digitale leermiddelen is bij veel vakken op school gemeengoed. Recenter is de intrede van de digitalisering in de lessen lichamelijke opvoeding (Hilvoorde en Kleinpaste, 2014). De toegankelijkheid van digitale middelen (tablets, smartphones, etc.) en de groeiende beschikbaarheid van toepassingen

(applicaties) zorgt ervoor dat geïnteresseerde vakleerkrachten in toenemende mate experimenteren met ICT (Hilvoorde & Kleinpaste, 2014). Hoe groot deze interesse precies is, welke toepassingen worden gebruikt en hoe vaardig docenten lichamelijke opvoeding zijn met ICT, is echter onbekend. Onderwijsbreed wordt het gebruik van ICT gemonitord door SLO en Kennisnet. De laatste rapportages zijn de *Leermiddelenmonitor '13/'14* (SLO, 2014) en de *Vier in Balans monitor 2013* (Kennisnet, 2013). In deze monitors is de respons onder leraren lichamelijke opvoeding niet hoog genoeg om uitspraken over ICT-gebruik in de gymles te kunnen doen. Door in de vragenlijst van deze nulmeting vergelijkbare onderwerpen en vragen te gebruiken als in genoemde monitors, is het mogelijk om de uitkomsten te vergelijken met het landelijk gemiddelde of andersoortige vakken. In dit onderzoek wordt ingegaan op de aspecten interesse en te gebruiken toepassingen.

2.4 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding en sport

Alle leerlingen in het voortgezet onderwijs volgen in elk leerjaar lichamelijke opvoeding. Sommige scholen bieden hun leerlingen naast lichamelijke opvoeding binnen het curriculum meer mogelijkheden, zoals een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw. Er zijn ook scholen die een extracurriculair aanbod hebben. Vaak gaat het om zogenaamde sportklassen in de onderbouw die bovenop het curriculum worden aangeboden. Naast lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak of extra lichamelijke opvoeding in de vorm van sportklassen, organiseren de meeste scholen in het voortgezet onderwijs ook schoolsportactiviteiten voor hun leerlingen.

Lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs kunnen scholen in het vrije deel een verdiepend en verbredend programma voor lichamelijke opvoeding aanbieden. De naamgeving voor dit vak verschilt per opleidingsniveau. Op havo en vwo heet het vak 'bewegen, sport en maatschappij'. Binnen de gemengde en theoretische leerweg van het vmbo is de naam 'lichamelijke opvoeding 2' en op de beroeps- en kaderberoepsgerichte leerweg 'sport, dienstverlening en veiligheid'. Het doel van lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw is dat leerlingen zich vanuit meerdere invalshoeken op het gebied van bewegen kunnen verdiepen en verbreden. Ze kunnen niet alleen de eigen bewegingsvaardigheid uitbreiden, maar ook ontdekken welke vervolgmogelijkheden er zijn in de wereld van bewegen en sport. Dat kan als oriëntatie of voorbereiding op een vervolgstudie, maar ook in de vrijwillige sfeer binnen een sportvereniging.

De invoering van lichamelijke opvoeding als examenvak kende een lange aanloop. Voordat in 1998 een aantal havo- en vwo-scholen startten met een pilot lichamelijke opvoeding 2 (LO2), werd tien jaar eerder al een verkennende commissie opgezet.⁴ Sinds het schooljaar 1999/2000 is LO2 een officieel examenvak voor de havo. Een jaar later werd LO2 ook op het vwo ingevoerd. Na herziening van de tweede fase in 2007 werd de naam lichamelijke opvoeding 2 veranderd in bewegen, sport en maatschappij (BSM). Daarnaast werd de studielast voor het vak verhoogd van 240 naar 320 uur. In tegenstelling tot lichamelijke opvoeding 1 is er een onderscheid tussen contacttijd en zelfstudietijd, die scholen zelf kunnen invullen.

⁴ Zie voor meer informatie: Canon lichamelijke opvoeding, LO keuze-examenvak in het voortgezet onderwijs (www.canonlo.nl).

Voor de theoretische leerwegen van het vmbo werd in het schooljaar 2008/2009, na een periode van experimenteren, het examenprogramma lichamelijke opvoeding (LO2) ingevoerd. LO2 kan als keuzevak worden aangeboden in het vrije deel. Voor leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen in het vmbo liggen er mogelijkheden in het examenprogramma sport, dienstverlening en veiligheid, dat in hetzelfde jaar werd ingevoerd.

Sportklassen in de onderbouw

Scholen in het voortgezet onderwijs kunnen sportklassen in de onderbouw als extra vak bovenop het curriculum aanbieden. In 2005 waren er naar schatting zo'n 50 scholen met een sportklas (Stegeman, 2005). Het is geen verplichting binnen het wettelijke curriculum, maar leerlingen die kiezen voor een sportklas committeren zich hier vaak voor een heel schooljaar aan. De invulling van sportklassen kan erg verschillen. Sportklassen zijn een verbreding of verdieping van lichamelijke opvoeding of een combinatie van beide. Er zijn voorbeelden van sportklassen die gericht zijn op talentontwikkeling in een specifieke sport, andere hebben juist een bredere oriëntatie waarin meer uitdaging wordt geboden door een aantal sportactiviteiten te intensiveren.

Schoolsport in het voortgezet onderwijs

De meeste scholen in het voortgezet onderwijs organiseren naast de lessen lichamelijke opvoeding ook schoolsportactiviteiten voor hun leerlingen. Vaak zijn docenten lichamelijke opvoeding verantwoordelijk voor de organisatie en begeleiding. Deze sportactiviteiten vinden zowel onder als buiten schooltijd plaats en worden vaak op een of twee dagen in het schooljaar georganiseerd. Het scholenonderzoek van de *Brede Analyse 2010* (Lucassen, c.s. 2011) geeft hiervan het volgende beeld. Nagenoeg alle scholen boden in 2010 onder schooltijd sportdagen aan (99%). In de meeste gevallen ging het dan om een of enkele keren per jaar. Ook boden negen op de tien scholen (89%) sportoriëntatie- en keuzeactiviteiten aan. Bij twee derde vonden projecten plaats. En bijna een kwart (23%) had beweeg- en sportactiviteiten voor motorisch minder begaafde leerlingen.

Naast beweeg- en sportactiviteiten onder schooltijd worden er ook activiteiten na schooltijd georganiseerd. In 2010 hadden negen op de tien scholen in het voortgezet onderwijs een sport- en beweegaanbod buiten schooltijd. Driekwart van de middelbare scholen bood buiten schooltijd sporttoernooien aan voor haar leerlingen, en op meer dan de helft van de middelbare scholen (54%) konden leerlingen wel eens deelnemen aan clinics, workshops of sportkennismakingslessen. Veel minder scholen stellen de gymzaal (19%) en het schoolplein (6%) na schooltijd open voor leerlingen (Lucassen c.s., 2011). Op bijna twee derde van de scholen in het voortgezet onderwijs die een naschools sport- en beweegaanbod hebben, vond dit aanbod in 2010 een tot enkele keren per jaar plaats. Slechts 2 procent van de scholen bood een dagelijks aanbod aan, 16 procent had een wekelijks aanbod (Lucassen c.s., 2011).

Uit een inventarisatie van het landelijke schoolsportaanbod bleek dat de meeste activiteiten gericht zijn op competitie tussen leerlingen van een school onderling en ook tussen leerlingen van verschillende onderwijsinstellingen.⁵ Een van de grotere schoolsportevenementen is Olympic Moves. Jaarlijks nemen

⁵ Reijgersberg, Pot, Lucassen en Van Hilvoorde (2012)

leerlingen van ongeveer 300 middelbare scholen deel aan lokale en regionale kampioenschappen in diverse sporten. De beste teams uit deze voorronden plaatsen zich voor de landelijke finale in Amsterdam. Andere schoolsportactiviteiten die regelmatig in aanvulling op de lessen lichamelijke opvoeding worden aangeboden, zijn sportkennismakingslessen en deelname aan (lokale) sportevenementen, zoals bijvoorbeeld een hardloophwedstrijd. Bij de beweeg- en sportactiviteiten werkte in 2010 54 procent van de onderzochte scholen in het voortgezet onderwijs samen met sportverenigingen (Lucassen c.s., 2010).

Het aanbieden van schoolsport in competitievorm kan als nadeel hebben dat daarmee juist de betere sporters worden bereikt, terwijl veel schoolsportactiviteiten als doel hebben leerlingen bekend te maken met een sport. Andere doelen die met schoolsport worden nagestreefd, hebben vaak betrekking op het verhogen van de sport- en beweegdeelname van jongeren of het bereiken van gezondheidseffecten. Echter, de doorlooptijd en de frequentie van de aangeboden schoolsportactiviteiten zijn voor het bereiken van dergelijke resultaten vaak niet hoog genoeg. Uitzonderingen hierop zijn schoolsportverenigingen die op enkele plaatsen zijn ontstaan.

Veel schoolsportactiviteiten zijn kwetsbaar, omdat ze voor de organisatie afhankelijk zijn van lokale omstandigheden.⁶ Gemeenten leveren vaak een belangrijke bijdrage, onder andere door het beschikbaar stellen van accommodaties of door het inzetten van combinatiefunctionarissen of buurtsportcoaches. Buurtsportcoaches werken op het snijvlak verschillende sectoren waaronder de sportvereniging en de school. In 2010 was bij een op de twintig scholen een buurtsportcoach betrokken bij het verzorgen van sport- en beweegactiviteiten. Sportverenigingen zijn daarnaast door de sportbonden jaren gestimuleerd 'schoolactief' te worden.⁷ Wanneer ondersteuning door gemeenten of andere partijen wegvalt, zijn activiteiten vaak onvoldoende ingebed om zelfstandig te kunnen blijven bestaan.

⁶ Reijgersberg, Pot, Lucassen en Van Hilvoorde (2012)

⁷ Een schoolactieve vereniging verzorgt voor minimaal 20 uur op jaarbasis een sportaanbod.

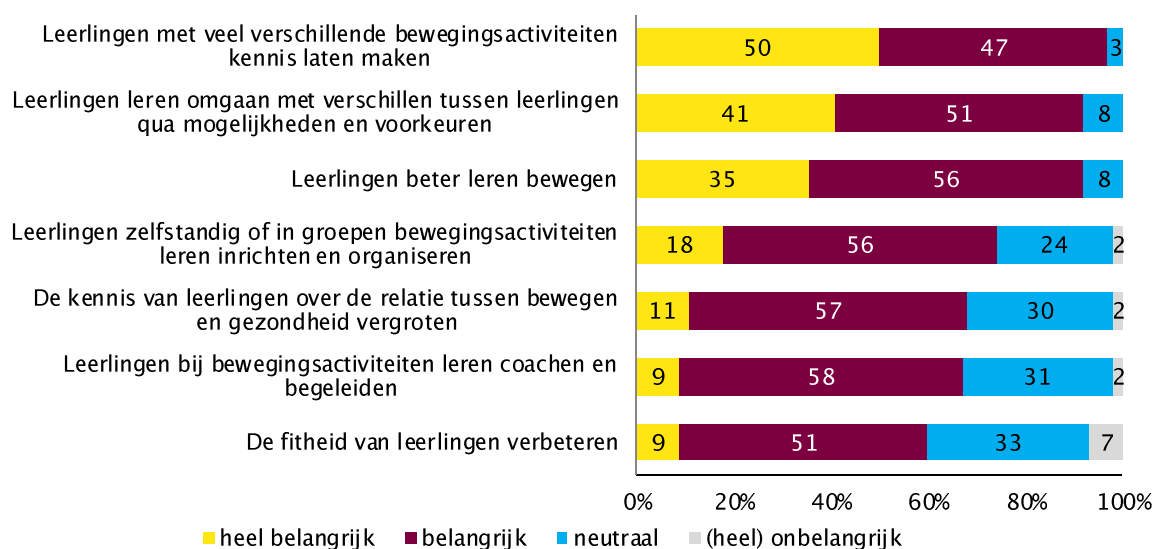
3. Leerdoelen, lestijd en middelen

In de eerste paragraaf is beschreven welke leerdoelen voor lichamelijke opvoeding belangrijk zijn voor de sectieleiders van dit vak. Hoe verhoudt dit zich tot het aantal lesuren en de middelen op hun schoollocatie? Voor het antwoord op die vraag wordt in paragraaf 3.2 de formatie voor lichamelijke opvoeding beschreven. Vervolgens gaan we in op de lestijd voor lichamelijke opvoeding (paragraaf 3.3) en de beschikbare accommodatie(s) voor dit vak (paragraaf 3.4). Tot slot is te lezen hoe docenten lichamelijke opvoeding oordelen over de middelen die zij voor hun vak ter beschikking hebben.

3.1 Leerdoelen voor lichamelijke opvoeding

De leerdoelen ‘kennis laten maken met veel bewegingsactiviteiten’, ‘leren omgaan met verschillen tussen leerlingen’ en ‘beter leren bewegen’ worden door bijna alle sectieleiders lichamelijke opvoeding (heel) belangrijk gevonden, zie figuur 3.1. Deze leerdoelen zijn afgeleid van de sleutels bewegen beleven en bewegen verbeteren. Leerdoelen met betrekking tot bewegen regelen en gezond bewegen worden door docenten lichamelijke opvoeding minder vaak (heel) belangrijk gevonden.

Figuur 3.1 Belang van leerdoelen bij lichamelijke opvoeding, percentage (heel) belangrijk (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=402)

- De leerdoelen met betrekking tot de sleutel bewegen en regelen, namelijk: leren coachen en begeleiden en zelfstandig of in groepen bewegingsactiviteiten leren inrichten en organiseren, worden op schoollocaties met alleen een havo- en/of vwo-opleiding vaker (zeer) belangrijk gevonden dan op schoollocaties met alleen een vmbo-opleiding.
- Er zijn geen verschillen gevonden in de leerdoelen die worden nagestreefd tussen sectieleiders lichamelijke opvoeding naar achtergrondkenmerken van de schoollocatie, zoals denominatie, schoolgrootte, regio en stedelijkheid.
- Er zijn geen verschillen in het belang van leerdoelen tussen schoollocaties met een aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding (sportklassen en keuze-examenprogramma's) en schoollocaties die dat niet hebben.

3.2 Formatie voor lichamelijke opvoeding

Een vaksectie voor lichamelijke opvoeding bestaat op een schoollocatie gemiddeld uit 5,5 docenten met een gemiddelde formatie van 3,8 fte. Schoollocaties met sportklassen in de onderbouw of een examenprogramma voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw hebben gemiddeld meer docenten in huis en een grotere formatie in fte.

Tabel 3.1 Samenstelling van de vaksectie lichamelijke opvoeding naar scholen met sportklassen in de onderbouw en/of een examenprogramma voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw, in aantal docenten en omvang in fte (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=444)

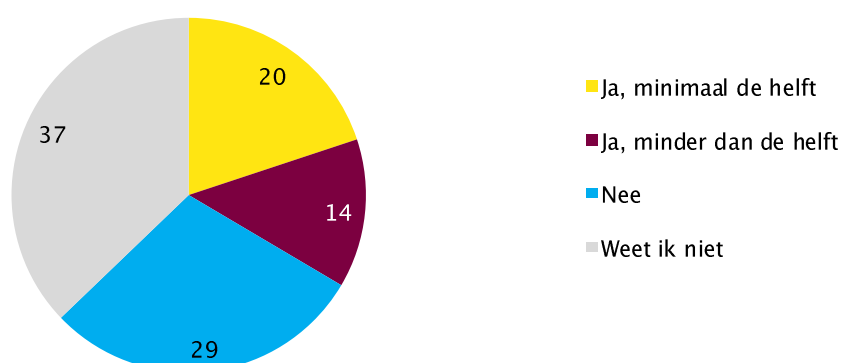
	totaal	keuze-			
		sportklas		examenprogramma	
		nee	ja	nee	ja
gemiddeld aantal docenten lichamelijke opvoeding	5,5	5,0	6,4	4,4	7,0
gemiddelde formatie in fte	3,8	3,4	4,5	3,1	4,9

Registratie in het beroepsregister leraren

Sectieleiders in het voortgezet onderwijs kunnen zich registreren in het beroepsregister voor leraren. Daarmee laten zij zien dat zij bevoegd en bekwaam zijn en investeren in hun professionele ontwikkeling. De beroepsvereniging voor leraren lichamelijke opvoeding (KVLO) is enkele jaren terug gestart met een register voor docenten lichamelijke opvoeding. Dit register is onlangs overgegaan in het beroepsregister voor leraren.

Op 37 procent van de schoollocaties zijn de docenten lichamelijke opvoeding niet geregistreerd in het beroepsregister voor leraren, zie figuur 3.2. 29 procent van de sectieleiders lichamelijke opvoeding weet niet of de docenten in de vaksectie zich hebben geregistreerd. Een op de vijf sectieleiders lichamelijke opvoeding geeft aan dat minimaal de helft van de vaksectie lichamelijke opvoeding is geregistreerd in het beroepsregister voor leraren. Op zo'n 10 procent van de schoollocaties is dat minder dan de helft.

Figuur 3.2 Registratie van docenten lichamelijke opvoeding in het beroepsregister voor leraren, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=444)

3.3 Lestijd voor lichamelijke opvoeding

Sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders zijn gevraagd per leerjaar en per opleidingsniveau het wekelijkse aantal lessen lichamelijke opvoeding op hun schoollocatie aan te geven. Sportklassen en keuze-examenvakken als lichamelijke opvoeding 2 en bewegen, sport en maatschappij mochten niet worden meegerekend. Daarnaast is gevraagd het aantal ingeroosterde minuten per les aan te geven. Op basis van deze gegevens is de lestijd voor lichamelijke opvoeding berekend.⁸

In het eerste leerjaar wordt gemiddeld de meeste lestijd voor lichamelijke opvoeding ingeroosterd. De meeste scholen bieden volgens de sectieleiders in het eerste leerjaar gemiddeld 150 minuten lichamelijke opvoeding aan, zie tabel 3.2.⁹ Dat zijn doorgaans drie lessen van 50 minuten per week. In de hogere leerjaren wordt gemiddeld iets minder lestijd voor lichamelijke opvoeding ingeroosterd. De effectieve lestijd voor lichamelijke opvoeding wordt door sectieleiders lichamelijke opvoeding gemiddeld 12 minuten per lesuur lager ingeschat dan de ingeroosterde lestijd (niet in tabel).

Tabel 3.2 Lestijd voor lichamelijke opvoeding in minuten per week, naar onderwijsniveau (sectieleiders lichamelijke opvoeding)

	leerjaar 1	leerjaar 2	leerjaar 3	leerjaar 4	leerjaar 5	leerjaar 6
vmbo bbl/kbl (n=197)						
gemiddelde	156	136	109	97		
mediaan*	150	150	100	100		
vmbo gl/tl (n=318)						
gemiddelde	151	127	110	96		
mediaan*	150	137	100	100		
havo (n=210)						
gemiddelde	147	121	108	99	66	
mediaan*	150	120	100	100	50	
vwo (n=219)						
gemiddelde	145	116	105	98	90	58
mediaan*	150	100	100	100	100	50

* De mediaan is de middelste waarde. 50 procent van de gevonden waarnemingen bevindt zich onder de mediaan en 50 procent boven de mediaan.

⁸ Scholen kunnen in het examenjaar kiezen het vak lichamelijke opvoeding vanaf januari niet meer te geven. In de vraagstelling is daar geen rekening mee gehouden. Een controle op het aantal lessen laat zien dat alle scholen tenminste één les hebben ingevuld in het examenjaar. De berekende totale lestijd is gebaseerd op 40 lesweken per leerjaar en is dan ook eerder een over- dan een onderschatting.

⁹ In bijlage II tabel B2.1 staat een vergelijkbare tabel voor schoolleiders.

Klokuren lichamelijke opvoeding gedurende de opleiding

Het aantal klokuren voor lichamelijke opvoeding tijdens de opleiding komt voor bijna alle onderwijsniveaus overeen met aantal uren volgens de minimumtabel die sinds augustus 2005 is afgeschaft, zie tabel 3.3. Alleen op de theoretische en gemengde leerweg van het vmbo wijkt het gemiddeld aantal uren lichamelijke opvoeding dat door sectieleiders lichamelijke opvoeding is opgegeven meer af van deze 'oude norm'. De lestijd voor lichamelijke opvoeding die sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders rapporteren, wijkt nauwelijks van elkaar af. Doordat de opgegeven lestijd van beide groepen naast elkaar is gelegd, ontstaat een goed beeld van de lestijd die voor lichamelijke opvoeding wordt ingeroosterd.

Tabel 3.3 Gemiddeld totaal aantal klokuren lichamelijke opvoeding tijdens volledige opleidingsduur, naar onderwijsniveau

	vmbo bbl/kbl	vmbo gl/tl	havo	vwo
sectieleiders lichamelijke opvoeding	n=197 334	n=318 323	n=210 361	n=219 407
schoolleiders	n=148 341	n=216 332	n=127 368	n=127 420
klokuren lichamelijke opvoeding volgens minimumtabel	335	335	360	400

- Er is geen verschil in het gemiddeld totaal aantal klokuren lichamelijke opvoeding naar denominatie, schoolgrootte, regio of stedelijkheid.
- Er zijn ook geen verschillen in het gemiddeld totaal aantal klokuren lichamelijke opvoeding tussen scholen met sportklassen of een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding en scholen die dat niet hebben.

Aangezien er sinds het schooljaar 2005/2006 geen wettelijke vastgestelde norm is voor de hoeveelheid lestijd voor lichamelijke opvoeding, hebben wij gekozen voor een indeling met de 'oude' minimumtabel als uitgangspunt. De indeling is naar schoollocaties die tijdens de volledige opleiding gedurende een volledig leerjaar wekelijks een les meer of minder aanbieden, en scholen die ongeveer op de oude norm zitten. Uitgaande van 40 lesweken per jaar met een gemiddelde ingeroosterde lestijd van 50 minuten komt een lesuur neer op 33 klokuren per jaar. Dat levert de categorieën op zoals in tabel 3.4 is weergegeven.

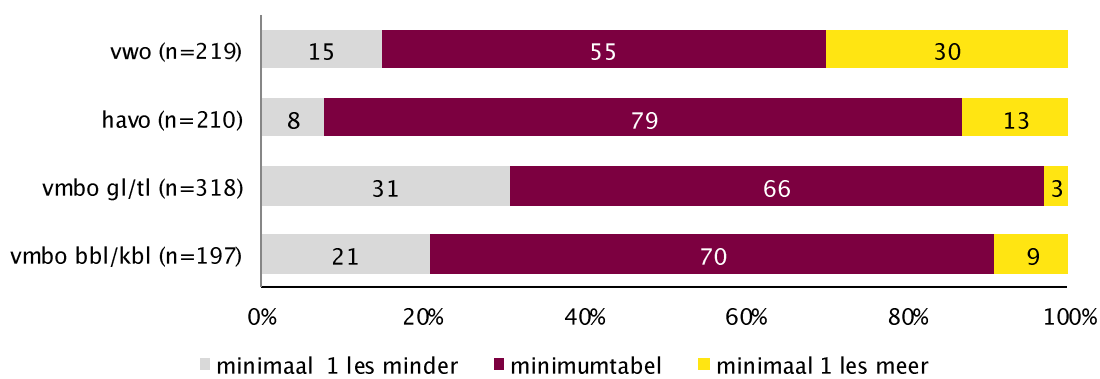
Tabel 3.4 Indeling in categorieën scholen die gedurende de volledige opleiding in een van de leerjaren wekelijks een les meer of minder lichamelijke opvoeding aanbieden t.o.v. de minimumtabel

	vmbo bbl/kbl	vmbo gl/tl	havo	vwo
wekelijks 1 les minder gedurende een volledig leerjaar	< 302 uur	< 302 uur	< 327 uur	< 367 uur
overeenkomstig met minimumtabel	302 t/m 368	302 t/m 368	327 t/m 393	367 t/m 433
wekelijks 1 les meer gedurende een volledig leerjaar	> 368 uur	> 368 uur	> 393 uur	> 433 uur

Volgens deze indeling biedt voor alle schooltypen meer dan de helft van de scholen een hoeveelheid lestijd lichamelijke opvoeding aan die overeenkomstig is met de minimumtabel die in augustus 2005

werd afgeschaft, zie figuur 3.3. Opvallend is dat op 30 procent van schoollocaties met een wvo-opleiding meer klokuren lichamelijke opvoeding wordt geboden. Dit geldt veel minder vaak voor de andere opleidingsniveaus. Daarnaast valt op dat de minimumtabel op het vmbo vaker wordt losgelaten dan op andere opleidingsniveaus. Op 31 procent van de vmbo-gl/tl-opleidingen¹⁰ en 20 procent van vmbo-bbl/kbl-opleidingen¹¹ wordt gedurende een van de vier leerjaren een lesuur per week minder lichamelijke opvoeding gegeven dan de minimumtabel in het verleden voorschreef. De rapportage van schoolleiders over het aantal lesuren lichamelijke opvoeding laat een vergelijkbaar beeld zien, zie bijlage II figuur B2.2 voor meer informatie.¹²

Figuur 3.3 Categorieën scholen die gedurende de volledige opleiding in een van de leerjaren wekelijks een les meer of minder lichamelijke opvoeding aanbieden t.o.v. de minimumtabel, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding)

Het verschil in de totale lestijd voor lichamelijke opvoeding tussen scholen, kan grotendeels worden toegeschreven aan het aantal lessen lichamelijke opvoeding dat in de eerste twee leerjaren wordt aangeboden. Vmbo-scholen in de categorie ‘minimaal één wekelijkse les minder’ bieden in het eerste leerjaar vaker twee lessen lichamelijke opvoeding aan dan vmbo-scholen in de andere twee categorieën, die in het eerste leerjaar vaker drie lessen lichamelijke opvoeding per week inroosteren. Een zelfde beeld is te zien voor wvo-opleidingen waar minimaal één wekelijkse les meer wordt gegeven. Deze wvo-opleidingen bieden in de eerste twee leerjaren vaker drie wekelijkse lessen ten opzichte van de andere wvo-opleidingen, waar eerder twee lessen lichamelijke opvoeding staan ingeroosterd.

¹⁰ De 95%-betrouwbaarheidsinterval loopt van 26,2 procent tot 36,3 procent.

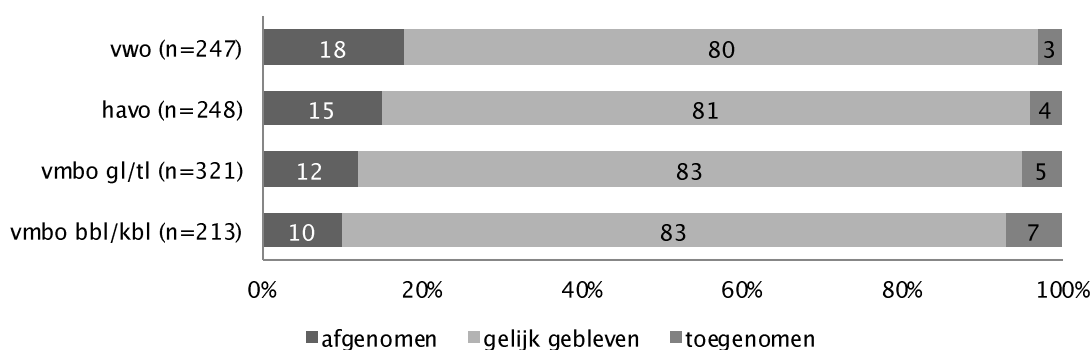
¹¹ De 95%-betrouwbaarheidsinterval loopt van 15,9 procent tot 27,3 procent.

¹² Opvallend is dat schoolleiders vaker dan sectieleiders in de veronderstelling zijn dat meer uren lichamelijke opvoeding worden geboden.

Indruk van sectieleiders over lestijd lichamelijke opvoeding

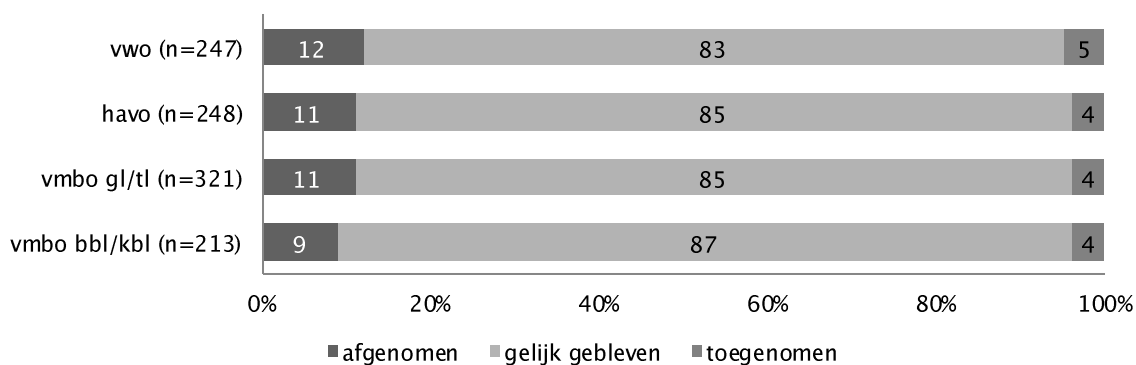
Ruim vier op de vijf docenten lichamelijke opvoeding zijn van mening dat de ingeroosterde lestijd in de onderbouw de afgelopen vijf jaar gelijk is gebleven, zie figuur 3.4. Een klein aandeel oordeelt dat de lestijd is toegenomen. Bijna een op de vijf (18%) sectieleiders lichamelijke opvoeding is van mening dat de ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw is afgenomen in de afgelopen vijf jaar.

Figuur 3.4 Indruk van sectieleiders lichamelijke opvoeding over de ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw in de afgelopen vijf jaar, in procenten

De indruk van sectieleiders lichamelijke opvoeding over de hoeveelheid ingeroosterde lestijd in de bovenbouw komt overeen met het oordeel in de onderbouw. Ook in de bovenbouw geeft de ruime meerderheid (>83%) aan dat de lestijd gelijk is gebleven, zie figuur 3.5.

Figuur 3.5 Indruk van sectieleiders lichamelijke opvoeding over de ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw in de afgelopen vijf jaar, in procenten

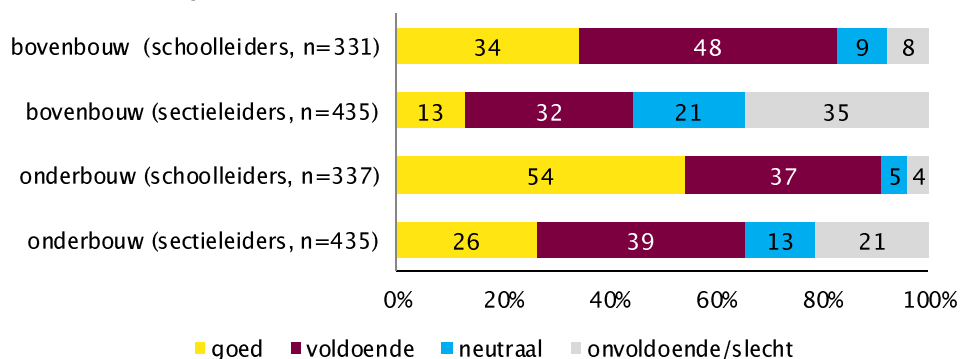

- Zowel in de onder- als bovenbouw zijn geen verschillen gevonden in de indruk van sectieleiders over de lestijd voor lichamelijke opvoeding naar denominatie, schoolgrootte, regio of stedelijkheid.
- Er zijn ook geen verschillen gevonden tussen schoollocaties met sportklassen of een examenprogramma voor lichamelijke opvoeding en scholen die dat niet hebben.

Beoordeling lestijd voor lichamelijke opvoeding

Schoolleiders beoordelen de hoeveelheid lestijd voor lichamelijke opvoeding positiever dan sectieleiders lichamelijke opvoeding. De lestijd in de bovenbouw wordt door zowel schoolleiders als sectieleiders negatiever beoordeeld dan de lestijd in de onderbouw. In de bovenbouw beoordelen vier op de vijf schoolleiders de lestijd als voldoende of goed, tegenover 45 procent van de sectieleiders, zie figuur 3.6.

Figuur 3.6 Beoordeling van de lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onder- en bovenbouw (in procenten)

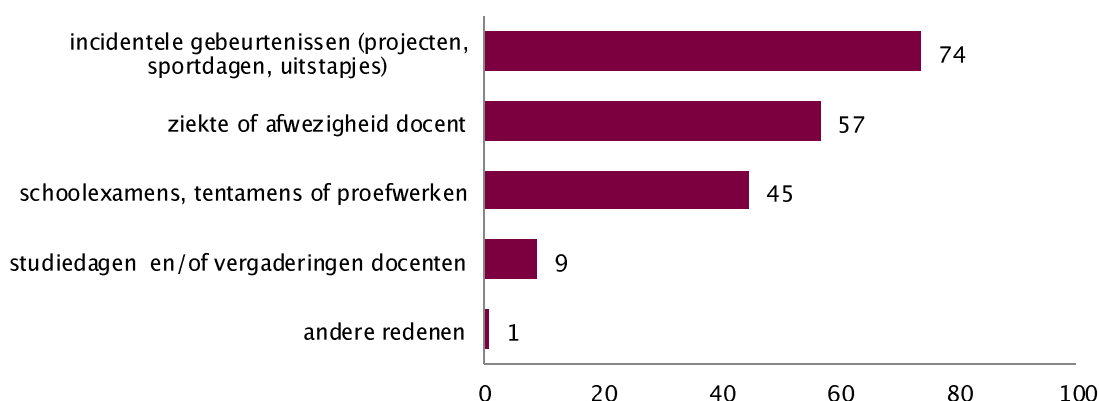

- Er zijn in de beoordeling van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders geen verschillen tussen schoollocaties naar denominatie, schoolgrootte, regio of stedelijkheid.
- Sectieleiders lichamelijke opvoeding op schoollocaties met sportklassen in de onderbouw, beoordelen de lestijd in de onderbouw vaker als goed (36%) dan schoollocaties die dat niet hebben (21%).

Lesuitval van lichamelijke opvoeding

Bijna de helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding geeft aan dat er maandelijks (vrijwel) nooit een les lichamelijke opvoeding uitvalt (niet in tabel). Het merendeel geeft aan dat er af en toe een les lichamelijke opvoeding uitvalt, zie bijlage II tabel B2.3 De belangrijkste reden voor lesuitval lichamelijke opvoeding op een schoollocatie zijn incidentele gebeurtenissen, zoals sportdagen of uitstapjes (74%), zie figuur 3.7. Andere belangrijke redenen zijn ziekte of afwezigheid van de docent (57%) en uitval vanwege schoolexamens, tentamens of proefwerken (45%). In de open antwoorden werd ook vaak aangegeven dat lessen uitvallen vanwege vergaderingen of studiedagen van docenten (9%).

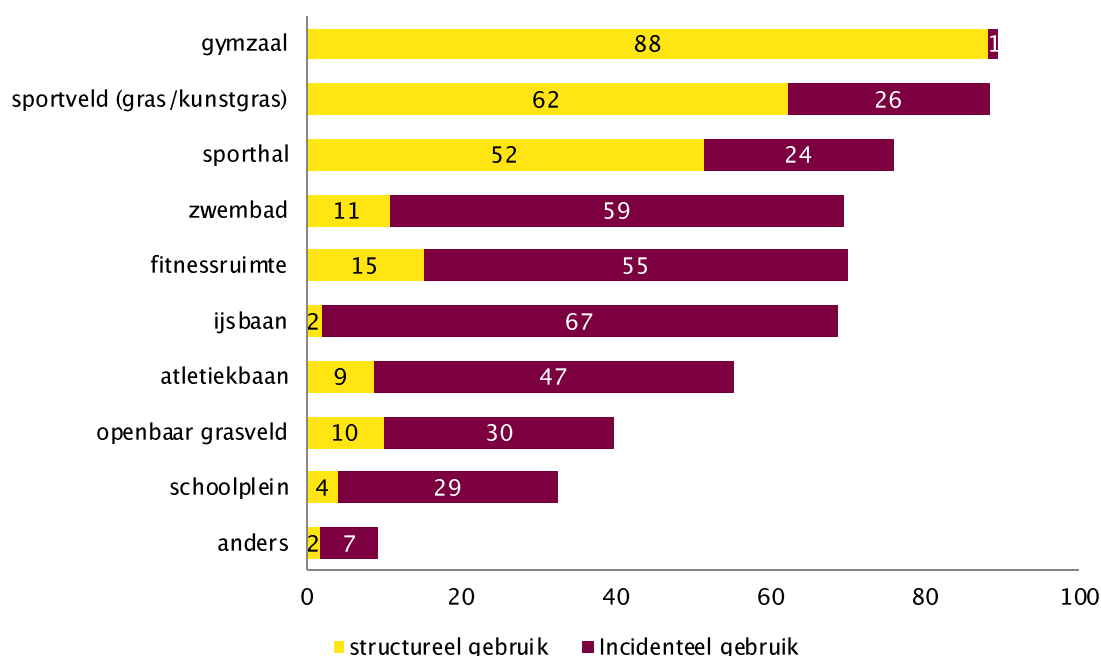
Figuur 3.7 Redenen voor lesuitval lichamelijke opvoeding, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=249)

3.4 Accommodatie(s) en middelen voor lichamelijke opvoeding

De ruime meerderheid van de scholen maakt gebruik van een gymzaal (89%) of sporthal (76%) als binnenaccommodatie voor lichamelijke opvoeding. Als buitenlocatie wordt het meest gebruikgemaakt van een sportveld, maar ook een openbaar grasveld en het schoolplein worden als accommodatie voor lichamelijke opvoeding benut. Accommodaties die genoemd werden in de categorie ‘anders’ betreffen voornamelijk incidenteel gebruik van een tennisbaan, klimhal, of een openbare buitenruimte zoals een bos of strand. Driekwart van de schoollocaties heeft de gymzaal voor lichamelijke opvoeding in eigendom of beheer, zie bijlage II figuur B2.4. Ongeveer een kwart heeft een schoolplein of sportveld in eigendom of beheer. Schoollocaties met meer dan 1000 leerlingen hebben vaker een accommodatie in beheer dan schoollocaties met minder leerlingen.

Figuur 3.8 accommodaties die voor lichamelijke opvoeding worden gebruikt, in procenten (schoolleiders, n=343)

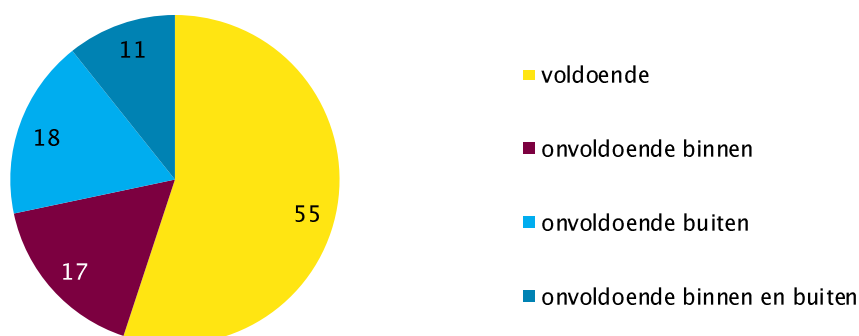

- Schoollocaties met sportklassen of een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding maken vaker (incidenteel) gebruik van ‘alternatieve’ accommodaties voor lichamelijke opvoeding zoals een fitnessruimte, zwembad, ijsbaan of atletiekbaan. Scholen zonder sportklassen of keuze-examenprogramma’s maken hier doorgaans duidelijk minder gebruik van.

Beschikbaarheid sportaccommodaties voor lichamelijke opvoeding

Een kleine meerderheid (55%) van de scholen kan over voldoende binnen- en buitenaccommodatie voor lichamelijke opvoeding beschikken, zie figuur 3.9. De overige scholen geven aan over onvoldoende accommodatie te beschikken. 17 procent zegt onvoldoende te beschikken over binnenaccommodaties (gymzaal/sporthal). 18 procent van de scholen kan onvoldoende beschikken over een sportveld of openbaar grasveld als buitenaccommodatie voor lichamelijke opvoeding. Een op de tien scholen beschikt over onvoldoende binnen- en buitenaccommodatie voor de lessen lichamelijke opvoeding.

Figuur 3.9 Beschikbaarheid van binnen- en buitenaccommodatie(s) voor lichamelijke opvoeding, in procenten (schoolleiders, n=343)

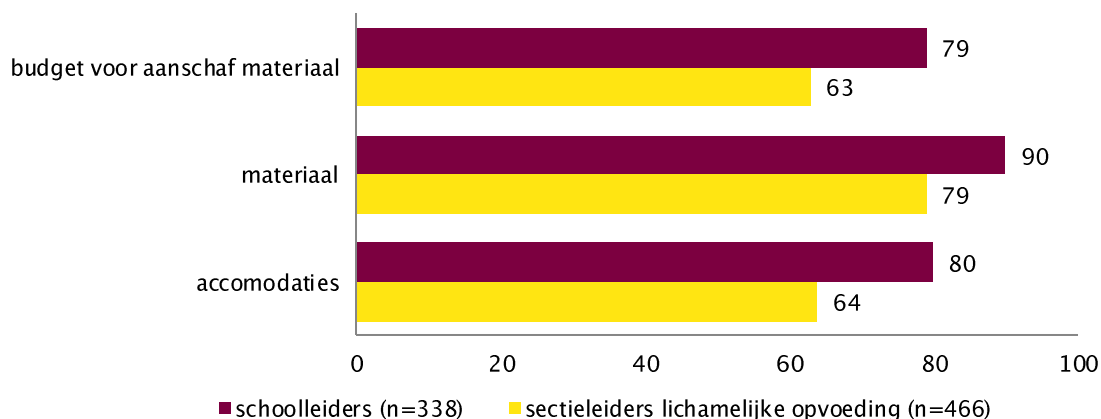

- Schoollocaties in de drie grote steden beschikken vaker over onvoldoende binnen- en buitenruimte voor lichamelijke opvoeding (27%) dan schoollocaties in andere regio's (< 11%).

Middelen voor lichamelijke opvoeding

De meerderheid van de schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding beoordeelt de beschikbare middelen voor lichamelijke opvoeding als voldoende of goed. Schoolleiders zijn positiever in hun beoordeling over het materiaal, het budget voor de aanschaf van materiaal en de accommodaties dan sectieleiders lichamelijke opvoeding. Bovendien beoordelen zij deze punten vaker met 'goed' waar sectieleiders eerder voor 'voldoende' kiezen (niet in figuur).

Figuur 3.10 Beoordeling middelen voor lichamelijke opvoeding (in procenten voldoende/goed)

4. Werkwijze en gerealiseerde kwaliteit

Dit hoofdstuk beschrijft de manier waarop secties lichamelijke opvoeding hun werk organiseren, en hoe zij en hun schoolleiding de kwaliteit van de lessen beoordelen. De eerste paragraaf beschrijft de werkwijze van secties, en de methoden en systemen die daarbij worden ingezet, zoals een jaarplan of leerlingvolgsysteem. Vervolgens wordt ingezoomd op de recente ontwikkeling van het gebruik van digitale leermiddelen in de les lichamelijke opvoeding.

De tweede paragraaf beschrijft het oordeel van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders over de gerealiseerde kwaliteit. Hier komen kwaliteitsaspecten aan bod, zoals de omgang met beoordelingen, niveaudifferentiatie en verschil in visie binnen de sectie op het vak lichamelijke opvoeding.

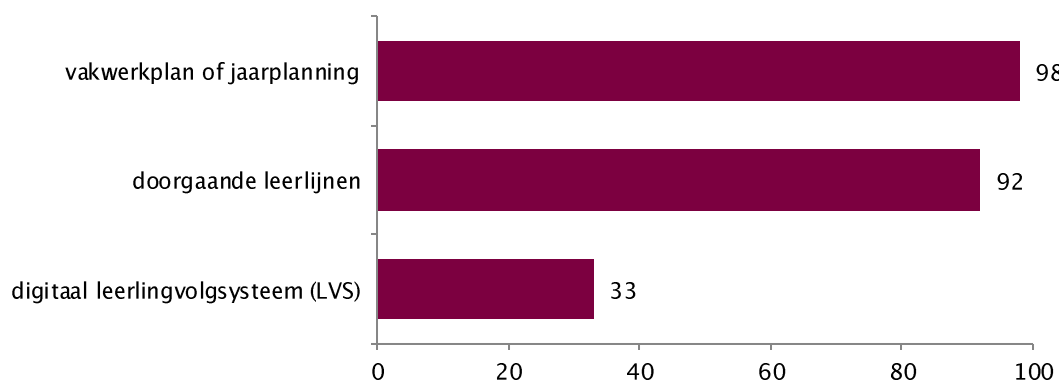
4.1 Jaarplanning, MRT en digitale leermiddelen

Aan sectieleiders is op specifieke punten gevraagd welke werkwijzen (methoden en systemen) door de docenten lichamelijke opvoeding worden gehanteerd. De resultaten representeren daarmee het gemiddelde en/of grootste deel van de vaksectie lichamelijke opvoeding.

Jaarplanning en doorgaande leerlijn

In het voortgezet onderwijs geeft een derde van de sectieleiders lichamelijke opvoeding aan gebruik te maken van een digitaal leerlingvolgsysteem (LVS). Een LVS kan worden gebruikt voor het registreren, monitoren en rapporteren van de resultaten van leerlingen. Nagenoeg alle sectieleiders zeggen met een vakwerkplan of jaarplanning te werken en 92 procent hanteert doorgaande leerlijnen. Doorgaande leerlijnen zijn erop gericht het aanbod van (sportspecifieke) vaardigheden tussen de verschillende leerjaren op elkaar af te stemmen. In alle gevallen wordt over het gebruik gerapporteerd en kunnen geen uitspraken worden gedaan over de inhoud van de methoden en systemen.

Figuur 4.1 Gebruikte methoden binnen vaksecties lichamelijke opvoeding, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=455),

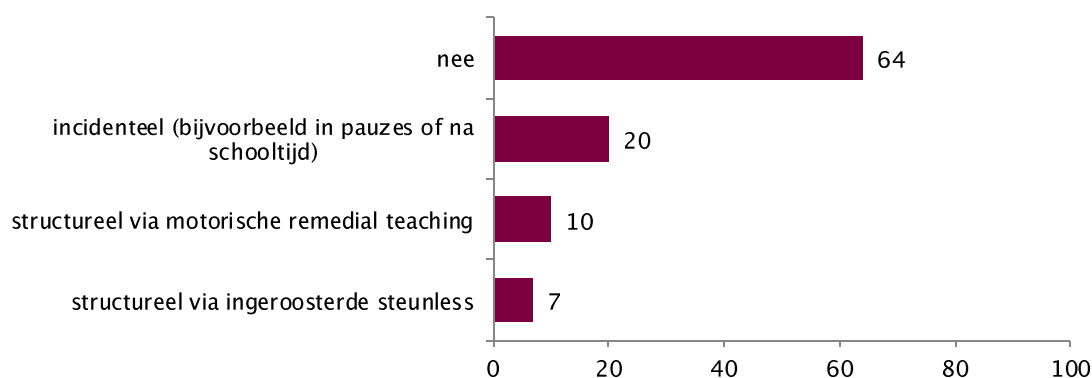

- Grote scholen (>1000 leerlingen) hanteren vaker doorgaande leerlijnen dan kleine scholen (<500 leerlingen), resp. 95 procent en 87 procent.

Extra ondersteuning motorische ontwikkeling

Volgens 64 procent van de sectieleiders wordt op hun schoollocatie geen aanbod gerealiseerd voor leerlingen met behoefte aan extra ondersteuning voor hun motorische ontwikkeling. 20 procent geeft aan dat incidenteel in pauzes of na schooltijd extra aanbod wordt verzorgd. Op 7 procent van de scholen worden structureel uren ingeroosterd voor extra ondersteuning. Een op de tien scholen biedt motorische remedial teaching (MRT) aan, zie figuur 4.2.

Figuur 4.2 Mate waarin op schoollocaties buiten de reguliere lessen lichamelijke opvoeding extra ondersteuning wordt geboden aan leerlingen met achterstanden op het gebied van motorische ontwikkeling, in procenten (sectieleiders, n=455, meer antwoorden mogelijk)

- In de grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag) wordt twee maal vaker MRT aangeboden (32%) dan in de noordelijke en zuidelijke provincies (beide 16%).
- Grote scholen (>1000 leerlingen) bieden vaker MRT dan kleine scholen (<500), resp. 16 procent en 8 procent.

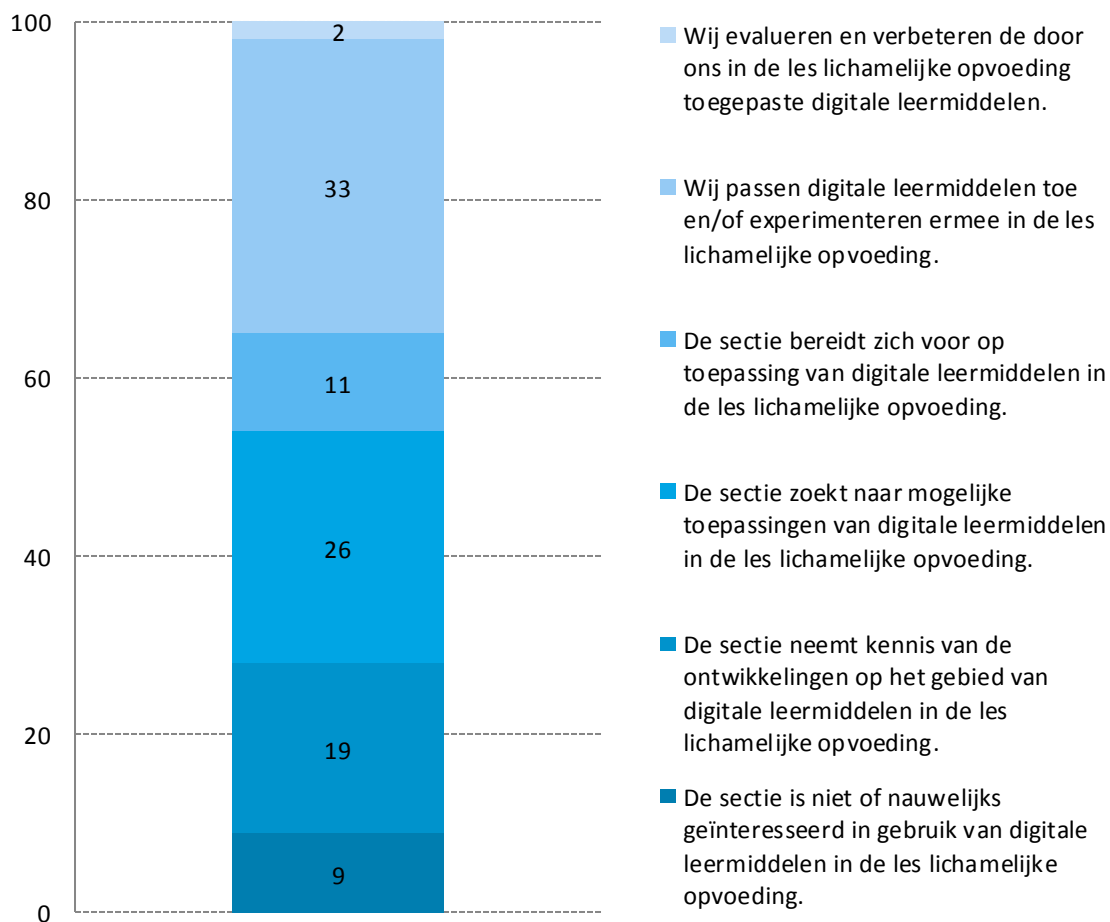
4.2 Digitale leermiddelen

In de les lichamelijke opvoeding kunnen verschillende digitale (leer)middelen worden toegepast, zoals digitale leskaarten, *active games* en videofeedback of een digitaal leerlingvolgsysteem. Er bestaat een grote diversiteit aan middelen die soms meerdere toepassingen kennen. Het gebruik van beeldmateriaal (videofeedback) kan bijvoorbeeld zowel worden gebruikt voor het aanleren van motorische vaardigheden, als voor het geven van leerhulp. Aan sectieleiders is gevraagd naar hun interesse en naar verwachte en/of gebruikte toepassingen op het gebied van digitale leermiddelen.

Interesse in digitale leermiddelen

Op een derde van de scholen worden digitale leermiddelen reeds toegepast of wordt ermee geëxperimenteerd. 45 procent (19% neemt kennis en 26% zoekt naar mogelijke toepassing, figuur 3.3) van de scholen zit in de oriënterende fase van kennis nemen van de ontwikkelingen of zoekt naar mogelijke toepassingen. Op het moment van de dataverzameling gaf 11 procent aan zich voor te bereiden op het gebruik van digitale leermiddelen. Een op de tien sectieleiders zegt niet of nauwelijks geïnteresseerd te zijn in het gebruik van digitale leermiddelen in de les lichamelijke opvoeding. Er zijn verschillen gevonden tussen verschillende onderwijsniveaus en schoolgroottes. Nader onderzoek moet uitwijzen waar deze verschillen vandaan komen.

Figuur 4.3 In hoeverre maken vaksecties lichamelijke opvoeding gebruik van digitale leermiddelen in de les lichamelijke opvoeding, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=441)

Verwachtingen van digitale leermiddelen

De komende jaren verwachten sectieleiders digitale leermiddelen het meest te (blijven) gebruiken voor het beïnvloeden van bewegen en het geven van leerhulp. Een bijzonder lesinhoudelijke toepassing, waarbij bijvoorbeeld valt te denken aan de inzet van videofeedback. Het op gang brengen van een activiteit, zoals met digitale leskaarten en waarden of evalueren van bewegen (bijv. door middel van een LVS) wordt door 40 procent als bruikbare toepassing gezien. Een kwart van de sectieleiders denkt digitale leermiddelen specifiek te (blijven) gebruiken voor het aanleren van motorische vaardigheden (bijv. door gebruik van active games op spelcomputers zoals een Wii of Kinect). 12 procent van de sectieleiders verwacht geen van de genoemde toepassingen te (blijven) gebruiken.

Figuur 4.4 Toepassingen van digitale leermiddelen die vaksecties verwachten te (blijven) gebruiken, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=450, meer antwoorden mogelijk)

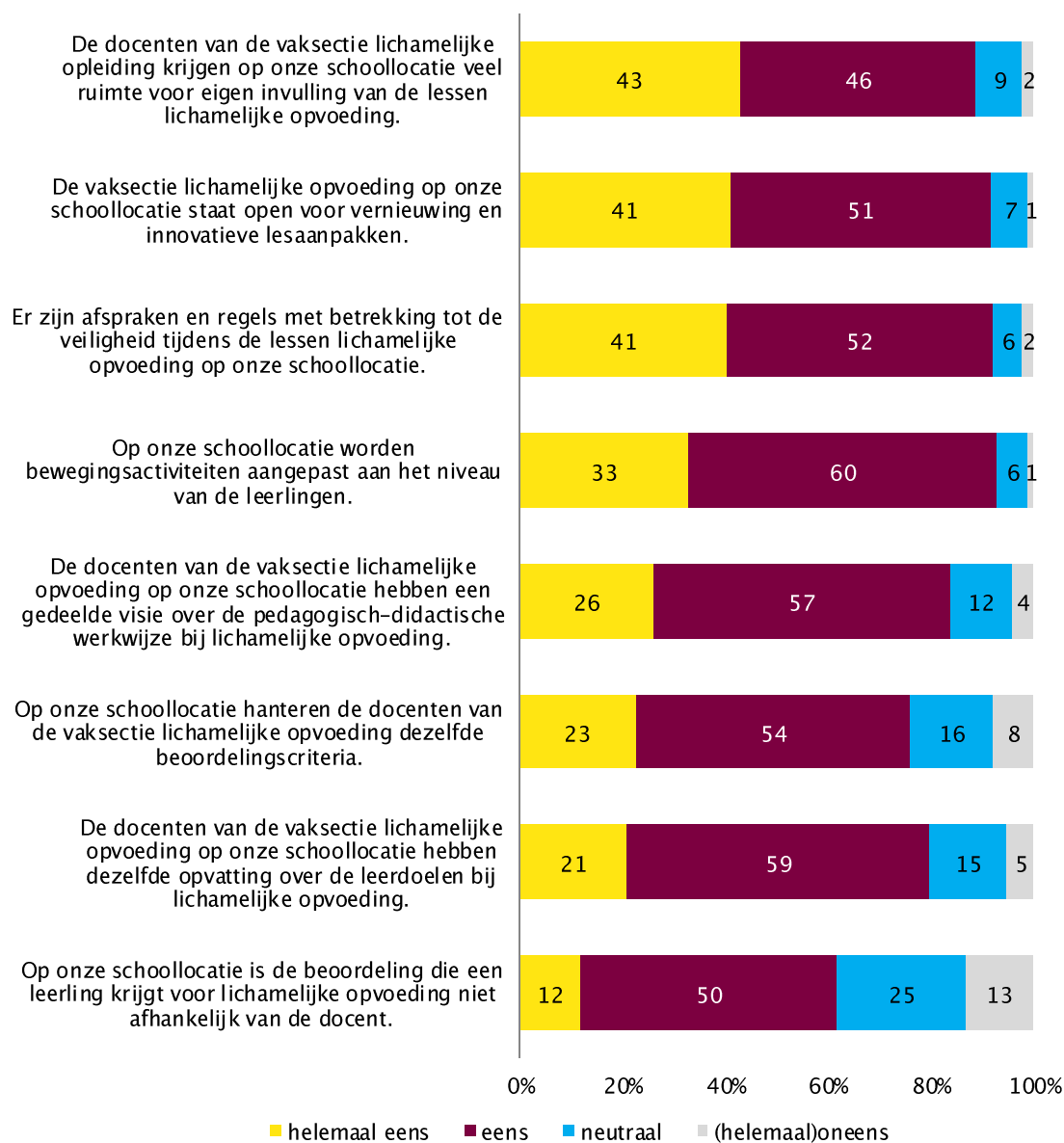

4.3 Signalen over de kwaliteit lichamelijke opvoeding

Schoolleiders en sectieleiders is gevraagd naar kwaliteitsaspecten van de lessen lichamelijke opvoeding, zoals de omgang met beoordelingen, niveaudifferentiatie en verschil in visie op het vak lichamelijke opvoeding. De vragen zijn voorgelegd aan sectieleiders lichamelijke opvoeding en aan hen is gevraagd een oordeel te geven over de gerealiseerde kwaliteit binnen de vaksectie in zijn geheel. Bij de interpretatie van deze resultaten moet rekening worden gehouden met onderlinge verschillen binnen de vaksectie lichamelijke opvoeding door verschil in ervaring en/of bekwaamheid.

Sectieleiders scoren op de meeste kwaliteitsaspecten hoog. 93 procenten van de sectieleiders is het (helemaal) eens met de stellingen over afspraken met betrekking tot de veiligheid en het aanpassen van bewegingsactiviteiten aan het niveau van de leerlingen (niveaudifferentiatie), zie figuur 4.5. Op de stellingen met betrekking tot eensgezindheid in de beoordelingscriteria en visie van de docent zegt een deel het niet eens te zijn.

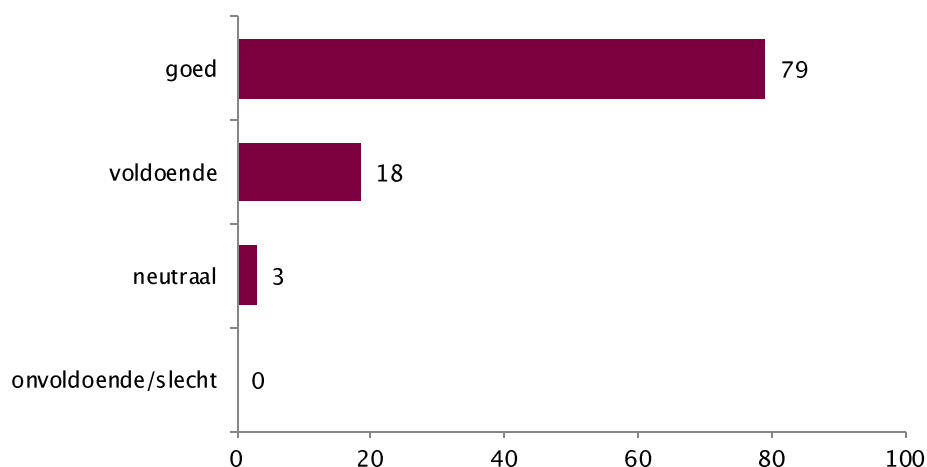
Figuur 4.5 Stellingen over kwaliteitsaspecten lichamelijke opvoeding, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=441)

Schoolleiders over bekwaamheid docenten lichamelijke opvoeding

De ruime meerderheid van de schoolleiders beoordeelt (79%) de bekwaamheid van de docenten lichamelijke opvoeding als goed, zie figuur 4.6. 18 procent scoort de bekwaamheid als voldoende en 3 procent als neutraal. Geen van de schoolleiders beoordeelde de docenten voor lichamelijke opvoeding op zijn schoollocatie met een onvoldoende.

Figuur 4.6 Beoordeling van schoolleiders over de bekwaamheid van de docenten voor lichamelijke opvoeding, in procenten (n=341)

- Schoolleiders op grote scholen (>1000 leerlingen) zijn vaker tevreden (85% goed) over hun docenten voor lichamelijke opvoeding dan schoolleiders op middelgrote scholen (500-999 leerlingen; 73% goed).
- Schoolleiders in de Randstad beoordelen de bekwaamheid van de docenten lichamelijke opvoeding lager dan daarbuiten. In de Randstad beoordeelt 56 procent van de schoolleiders de docenten lichamelijke opvoeding als goed. Een derde vindt de bekwaamheid voldoende.

Rapportcijfer voor de kwaliteit van lichamelijke opvoeding

De kwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding wordt door schoolleiders gemiddeld beoordeeld met een 7,9 (n=342). Sectieleiders beoordelen de kwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding op hun schoollocatie gemiddeld met het rapportcijfer 7,6 (n=442). 61 procent van de sectieleiders beoordeelt de kwaliteit met een 8 of hoger.

- Sectieleiders op grote scholen (>1000 leerlingen) en scholen met een sportklas en/of lichamelijke opvoeding als examenvak beoordelen de kwaliteit licht hoger dan scholen zonder deze 'extra's' (resp. 7,8 vs. 7,5).
- Schoolleiders op grote scholen beoordelen de kwaliteit licht hoger (8,0) dan schoolleiders op middelgrote en kleine scholen (7,8).
- Schoolleiders in grote steden beoordelen de kwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding lager (7,5) dan in de overige regio's (8,0).

5. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en bewegen

Dit hoofdstuk beschrijft in hoeverre scholen keuze-examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding aanbieden, en in hoeverre scholen een extracurriculair lesaanbod voor lichamelijke opvoeding aanbieden naast het algemene lesrooster. In de onderbouw gebeurt dit laatste vaak in de vorm van sportklassen. Interessant is wat de motieven zijn voor scholen om dit te doen en onder welke voorwaarden andere scholen ruimte zouden maken voor een aanvullend lesaanbod lichamelijke opvoeding. Verder beschrijft dit hoofdstuk de frequentie van het extra sportaanbod van de scholen en de mate waarin daarbij wordt samengewerkt met lokale organisaties.

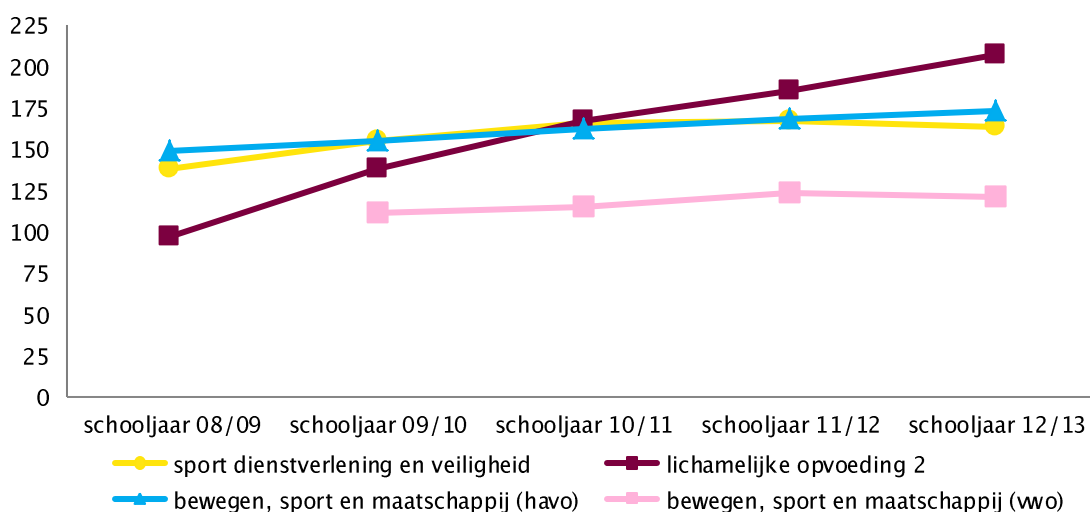
5.1 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding

Bij havo en vwo heet het keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding bewegen, sport en maatschappij (BSM). De theoretische leerwegen in het vmbo hebben lichamelijke opvoeding 2 (LO2) als keuze-examenprogramma en leerlingen op de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo kunnen kiezen voor sport, dienstverlening en veiligheid (SDV). We geven eerst een beeld op basis van de gegevens hierover van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) en leggen vervolgens de resultaten van de bevraging van sectieleiders daarnaast.

Schoollocaties met een keuze-examenprogramma lichamelijke opvoeding

DUO registreert per vestiging in het voortgezet onderwijs hoeveel leerlingen in welke vakken examen doen. Deze gegevens gaan terug tot het schooljaar 2008/2009. In 2013 hadden 172 havolocaties en 120 vwo-locaties bewegen, sport en maatschappij, zie figuur 5.1. Het aantal havo- en vwo-locaties dat bewegen, sport en maatschappij aanbiedt, is over de afgelopen jaren redelijk stabiel. Sport, dienstverlening en veiligheid werd in 2013 op 163 vmbo-locaties aangeboden. Het aantal locaties met lichamelijke opvoeding 2 is over de afgelopen jaren toegenomen van 96 locaties in 2008 naar 206 in 2013.

Figuur 5.1 Aantal schoollocaties (vestigingen) met lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw (2008–2013)

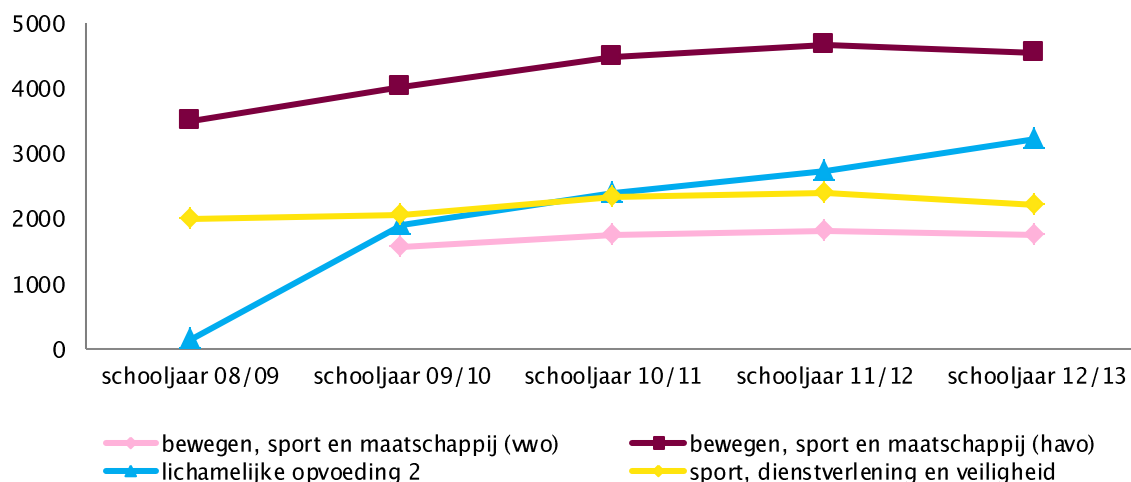

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, bewerking: Mulier Instituut

Leerlingen met lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak

Er lijkt een verzadiging op te treden in het aantal leerlingen dat kiest voor lichamelijke opvoeding als examenvak, zie figuur 5.2. Lichamelijke opvoeding 2 op het vmbo vormt hierop een duidelijke uitzondering.

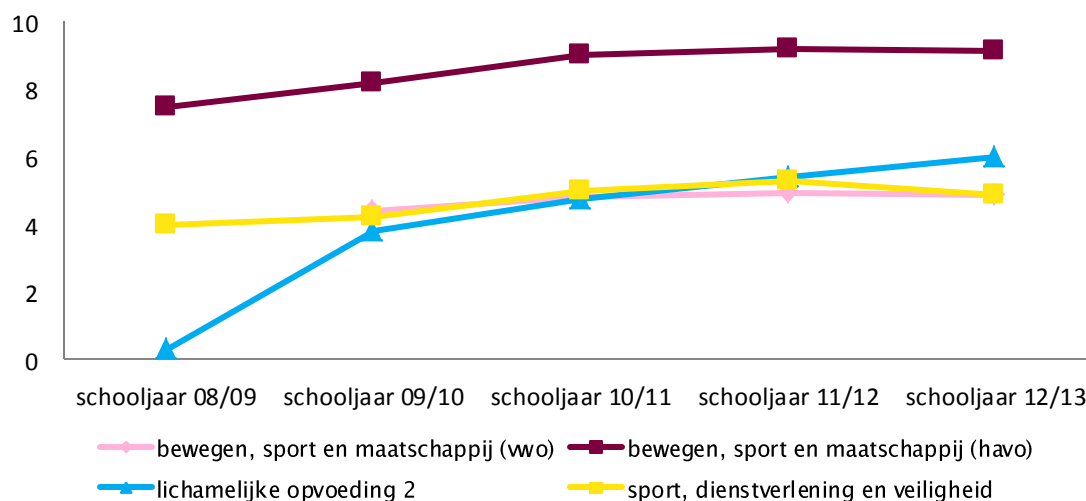
Figuur 5.2 Aantal leerlingen met lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw (2008–2013)

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, bewerking: Mulier Instituut

Relatief gezien is op de havo en het vwo geen sprake van afname, zie figuur 5.3. Het totaal aantal examenleerlingen in het schooljaar 2012/2013 is eveneens afgenomen. Zowel in absolute aantallen als naar procentueel kiezen op de havo de meeste leerlingen voor lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in het vrije deel.

Figuur 5.3 Percentage leerlingen met lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw (2008–2013)

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, bewerking: Mulier Instituut

Over de jaren 2008 tot en met 2013 volgde 8,6 procent van de havoleerlingen sport, bewegen en maatschappij, zie tabel 5.1. Dit geldt voor 3,8 procent van de vwo-leerlingen. Op het vmbo volgde over dezelfde jaren 4,1 procent van de leerlingen lichamelijke opvoeding 2 en 4,7 procent sport, dienstverlening en veiligheid.

Tabel 5.1 Examenkandidaten per opleidingsniveau in de periode 2008– 2013, in aantallen en procenten

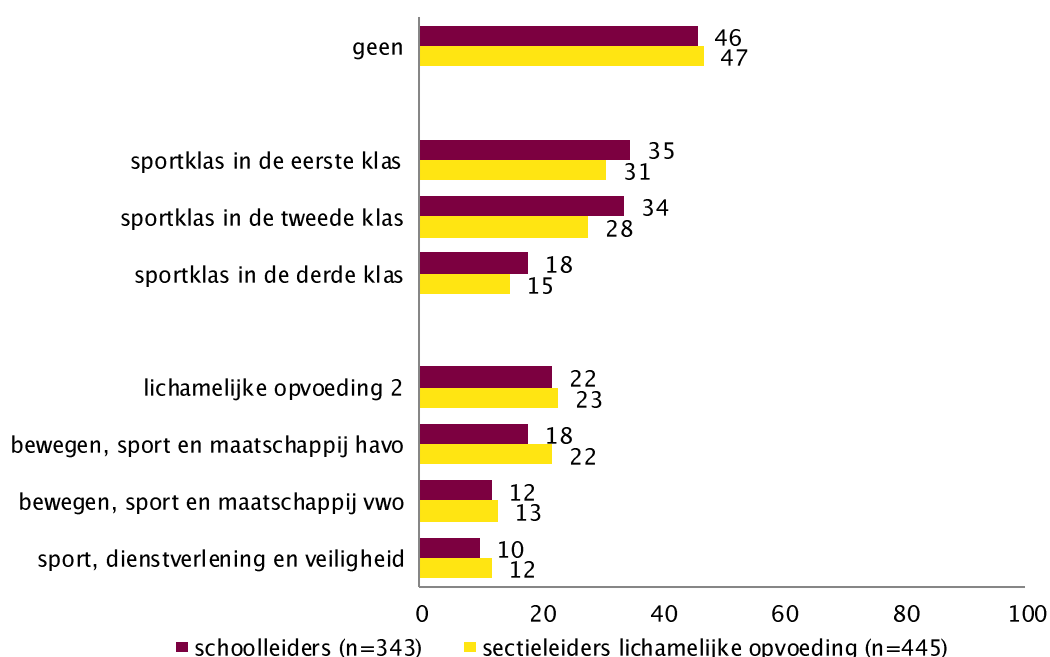
	totaal aantal examenkandidaten	waarvan met keuze- examenprogramma lichamelijke opvoeding	percentage leerlingen met keuze- examenprogramma lichamelijke opvoeding
vwo	182.063	6.876	3,8
havo	246.003	21.205	8,6
vmbo gl/tl	253.980	10.373	4,1
vmbo bl/kl	235.309	10.963	4,7

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, bewerking: Mulier Instituut

Extracurriculair lesaanbod voor lichamelijke opvoeding

Ook aan sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders is gevraagd aan te geven of op hun schoollocatie een aanvullend en/of extracurriculair aanbod voor lichamelijke opvoeding is. Iets minder dan de helft van de schoollocaties heeft geen extra aanbod voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw en geen keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw. In het eerste leerjaar bieden scholen vaker (31%) een extra aanbod aan voor lichamelijke opvoeding dan in de leerjaren twee (28%) en drie (15%). Lichamelijke opvoeding 2 en bewegen, sport en maatschappij worden als keuze-examenprogramma het meest aangeboden. Dat sluit aan bij het beeld dat naar voren komt in de figuren 5.1 en 5.2.

Figuur 5.4 Schoollocaties met een aanvullend of extracurriculair aanbod voor lichamelijke opvoeding, in procenten (meer antwoorden mogelijk)

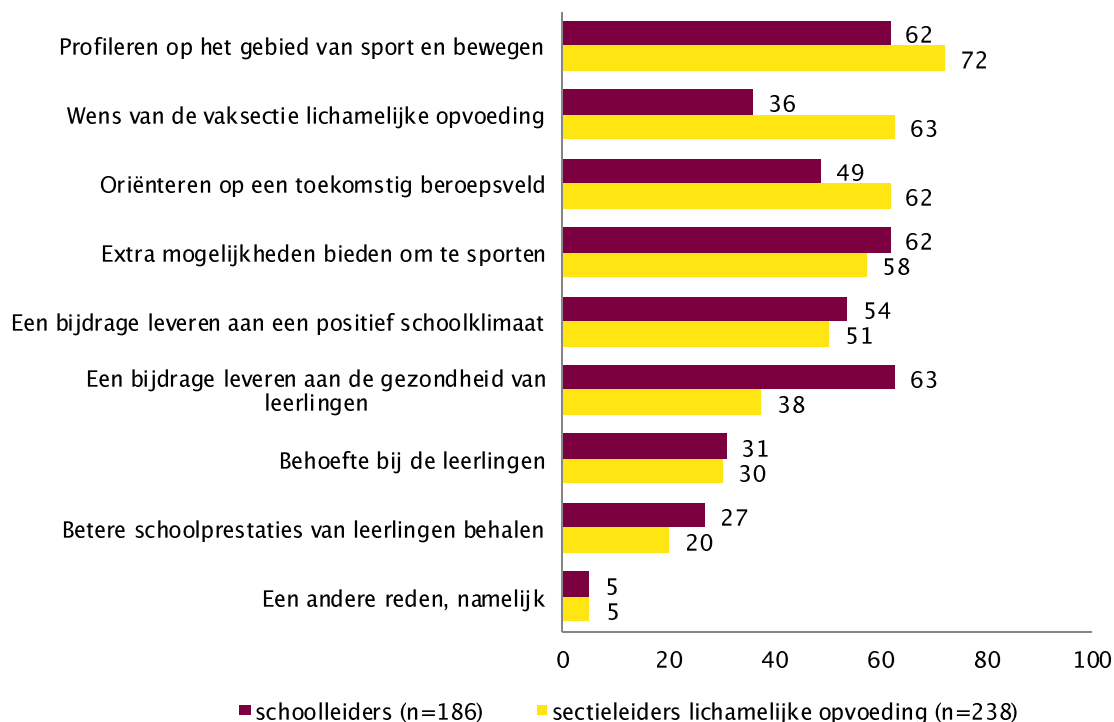

- Schoollocaties met meer dan 1000 leerlingen hebben vaker een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding (56%) dan schoollocaties met 500 tot 1000 leerlingen (42%) en schoollocaties met minder dan 500 leerlingen (22%).

Motieven voor aanvullend of extracurriculair aanbod

Op bijna driekwart van de schoollocaties met een aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding (sportklassen of keuze-examenvak) stellen de sectieleiders lichamelijke opvoeding dat de school zich daarmee wil profileren op gebied van sport en bewegen, zie figuur 5.5. Ook voor 62 procent van de schoolleiders is dit een belangrijke overweging. Daarnaast spelen de wens van de vaksectie en oriëntatie op een toekomstig beroepenveld een belangrijke rol. Opvallend is dat een bijdrage aan de gezondheid van leerlingen vooral een overweging is voor schoolleiders (63%) en minder voor sectieleiders lichamelijke opvoeding (38%).

Figuur 5.5 Redenen voor scholen om een aanvullend of extracurriculair aanbod voor lichamelijke opvoeding te bieden, in procenten (meer antwoorden mogelijk)

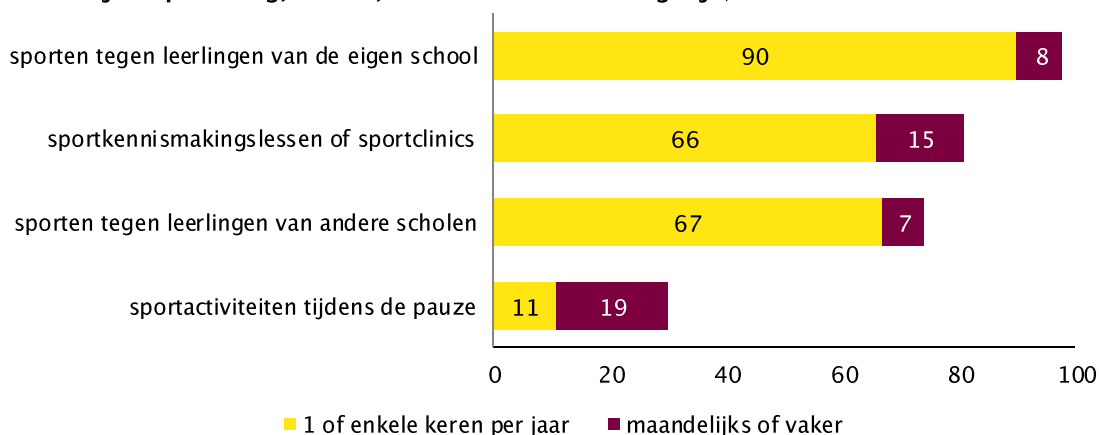

- Bijdragen aan de gezondheid van leerlingen werd in (zeer) sterk stedelijke gebieden vaker als reden genoemd dan op schoollocaties in minder stedelijke gebieden.

5.2 Sportsportaanbod in het voortgezet onderwijs

Bijna alle scholen organiseren onder schooltijd minimaal één keer per jaar een sportdag of sporttoernooi, waarbij leerlingen van de eigen school het tegen elkaar opnemen (98%), zie figuur 5.6. Op 74 procent van de schoollocaties sporten leerlingen daarnaast ook tegen leerlingen van andere scholen. Sportkennismakingslessen staan op 81 procent van de schoollocaties op het programma, waarvan bij 15 procent ten minste maandelijks. Van de schoollocaties biedt 30 procent sportieve pauzeactiviteiten; bijna een op de vijf scholen doet dit ten minste maandelijks.

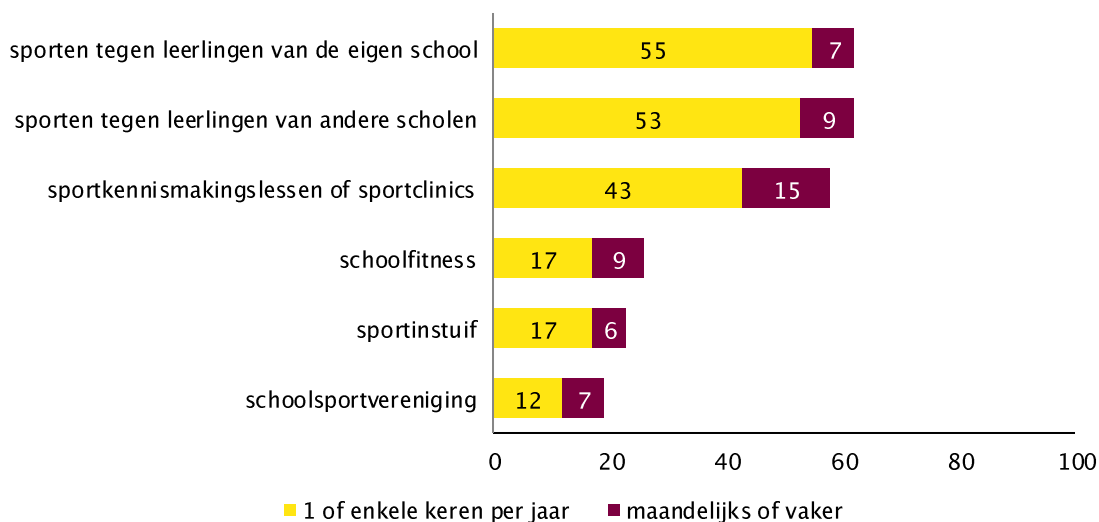
Figuur 5.6 Frequentie van schoolsportaanbod onder schooltijd, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=443, meer antwoorden mogelijk)

- Kleine scholen nemen minder vaak deel aan sportactiviteiten tegen andere scholen, maar bieden onder schooltijd frequenter sportieve pauzeactiviteiten en sportclinics en/of -kennismakingslessen.

Buiten schooltijd wordt op 62 procent van de schoollocaties zowel tegen leerlingen van de eigen school als tegen leerlingen van andere scholen gesport. Meestal gebeurt dit een of enkele keren per jaar. Ook sportkennismakingslessen of clinics worden op 58 procent van de scholen buiten schooltijd aangeboden, waarvan 15 procent dit ten minste maandelijks doet.

Figuur 5.7 Frequentie van sportaanbod buiten schooltijd, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=424, meer antwoorden mogelijk)

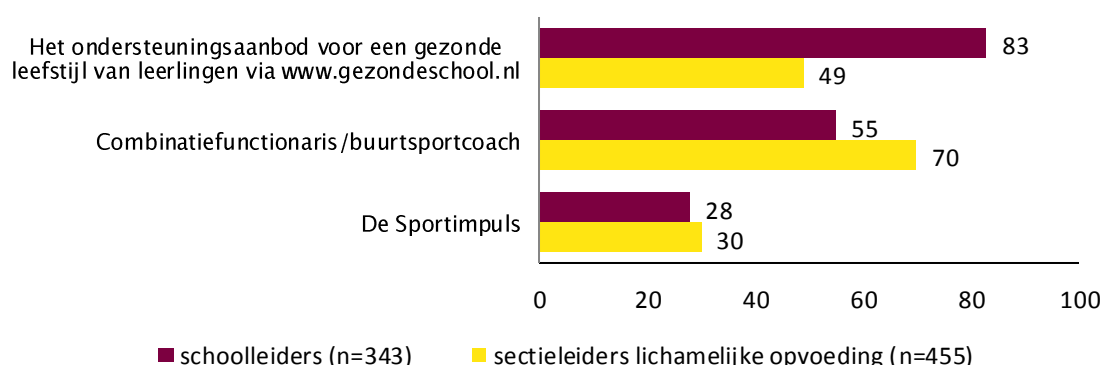

- Sportaanbod buiten schooltijd komt veel vaker voor in zeer sterk stedelijke gebieden, vooral in grote steden plus randgemeenten. Dit geldt met name voor sporttoemooien tegen andere scholen, kennismakingslessen en de schoolsportvereniging.

5.3 Samenwerking met lokale partners voor sportaanbod

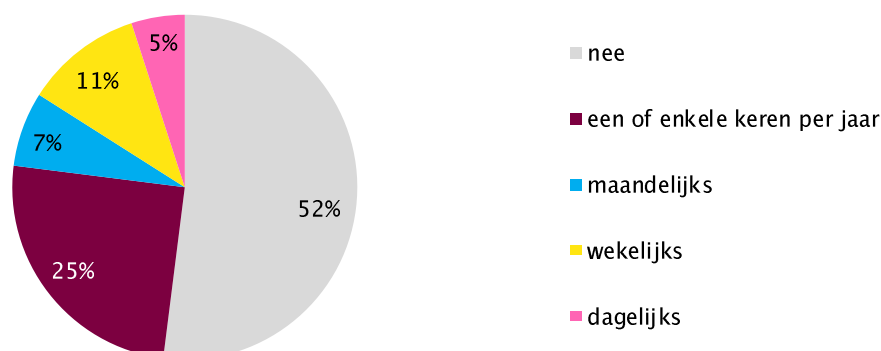
Met het oog op een gezonde leefstijl zijn diverse stimuleringsmaatregelen opgezet om sport en bewegen in en rondom het onderwijs te bevorderen. Aan schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding is gevraagd met welke regelingen zij bekend zijn. Het ondersteuningsaanbod voor een gezonde leefstijl is bij ruim vier op de vijf schoolleiders bekend en bij ongeveer de helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding, zie figuur 5.8. Sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn meer bekend met de combinatiefunctionaris/buurtsportcoach. De Sportimpuls is bij iets minder dan een derde van de schoollocaties bekend.

Figuur 5.8 Bekendheid met stimuleringsmaatregelen voor sport en bewegen, in procenten (meer antwoorden mogelijk)

De sectieleiders lichamelijke opvoeding die bekend zijn met de regeling voor buurtsportcoaches (70%), is gevraagd in hoeverre een buurtsportcoach actief is op hun schoollocatie. Op iets minder dan de helft van de schoollocaties die bekend zijn met de regeling, is een buurtsportcoach actief (48%). Dat is omgerekend iets meer dan een derde van het totaal aantal schoollocaties (36%). Meestal is de buurtsportcoach een of enkele keren per jaar (25%) actief, maar op 16 procent van de schoollocaties wekelijks of vaker, zie figuur 5.9. Op 52 procent van de schoollocaties die bekend zijn met de regeling is geen buurtsportcoach actief.

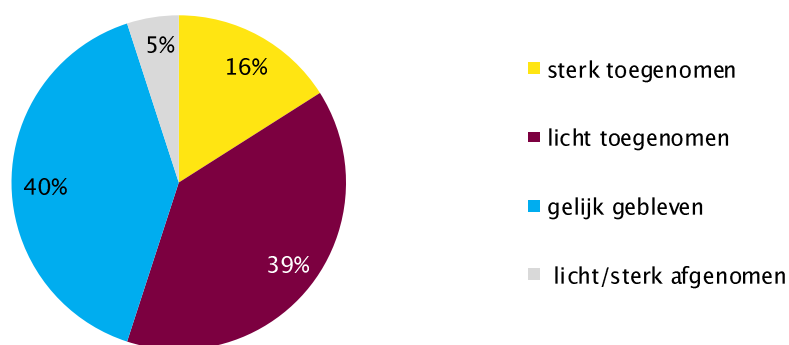
Figuur 5.9 Aanwezigheid van combinatiefunctionaris/buurtsportcoach op de schoollocatie (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=305)

- Op schoollocaties in de drie grote steden (84%) is vaker en frequenter (bij 32% wekelijks) een buurtsportcoach actief dan in andere regio's.
- Op schoollocaties met sportklassen en/of een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding is vaker een buurtsportcoach actief (53%) dan op scholen die dat niet hebben (42%).

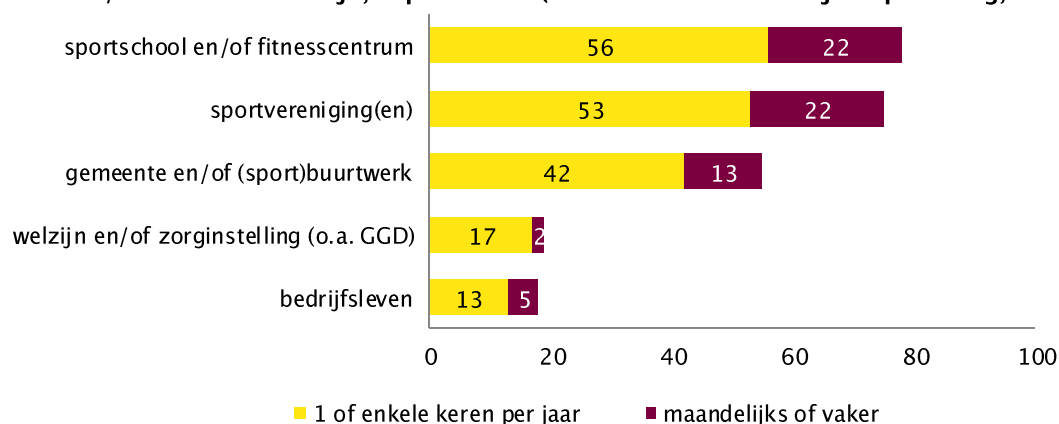
Op schoollocaties met een buurtsportcoach is een meerderheid van de sectieleiders lichamelijke opvoeding van mening dat het sportaanbod door de aanwezigheid van een buurtsportcoach onder en/of buiten schooltijd in de afgelopen 12 maanden is toegenomen (55%). Van deze groep zegt 16 procent dat het aanbod sterk is toegenomen, en 39 procent dat het licht is toegenomen, zie figuur 5.10.

Figuur 5.10 Indruk van sectieleiders lichamelijke opvoeding over de frequentie van het sportaanbod onder en/of buiten schooltijd in de afgelopen 12 maanden door de aanwezigheid van de buurtsportcoach, in procenten (n=137)

De meeste schoollocaties werken bij de organisatie van hun sportaanbod samen met een sportschool/fitnesscentrum (78%) of met een sportvereniging (75%). 55 procent werkt samen met de gemeente of het lokale sportbuurtwerk. Minder dan een op de vijf scholen werkt samen met welzijnsinstellingen of het bedrijfsleven.

Figuur 5.11 Samenwerking met andere organisaties in het kader van het sportaanbod onder en/of buiten schooltijd, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=432)

- In de drie grote steden (47%) wordt minder vaak samengewerkt met een sportvereniging dan in andere gebieden/regio's (ongeveer 80%). Dit terwijl in de drie grote steden een intensievere samenwerking is met de gemeente/sportbuurtwerk (30% wekelijks) bij het organiseren van het sportaanbod, in vergelijking met andere gebieden (ongeveer 3%).
- Op schoollocaties met sportklassen en/of een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding wordt vaker samengewerkt met een sportvereniging of fitnesscentrum dan op scholen zonder aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding.

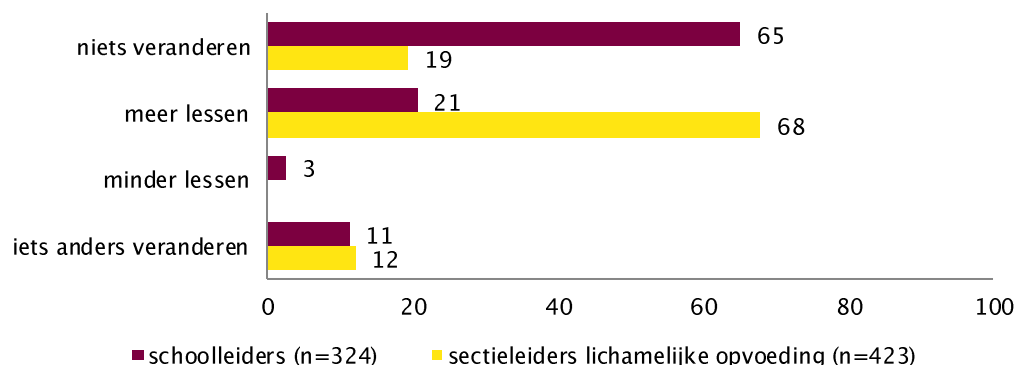
6. Toekomstbeeld voor lichamelijke opvoeding en het sportaanbod

Bewegen en sport wordt steeds nadrukkelijker ook gezien als een middel om overgewicht tegen te gaan en een gezonde leefstijl te ontwikkelen. Lichamelijke opvoeding heeft ook te maken met deze meer instrumentele benadering van sport en bewegen. De landelijke beleidsdoelstellingen voor sport, bewegen en onderwijs brengen verwachtingen teweeg ten aanzien van het vak lichamelijke opvoeding en de rol van de school. In hoeverre sluiten deze verwachtingen aan bij de visie van de vaksectie lichamelijke opvoeding en de ideeën van de schoolleiders?

6.1 Lichamelijke opvoeding

Twee derde van de schoolleiders geeft aan niets te willen veranderen aan lichamelijke opvoeding op hun school, zie figuur 6.1. Toch wil ook een op de vijf schoolleiders het aantal lessen uitbreiden en 11 procent wil iets anders veranderen dan het aantal lessen. In tegenstelling tot schoolleiders willen sectieleiders lichamelijke opvoeding heel vaak het aantal lessen uitbreiden (68%, niet in tabel). Dit sluit aan bij hun onvrede over het aantal lessen lichamelijke opvoeding in de bovenbouw, zie figuur 3.6 in hoofdstuk 3.

Figuur 6.1 Mate waarin sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders iets willen veranderen aan lichamelijke opvoeding op hun schoollocatie, in procenten

- Schoolleiders op een schoollocatie met alleen vmbo-opleidingen willen vaker (26%) het aantal lessen uitbreiden dan schoollocaties met een havo- en/of vwo-afdeling (12%).
- Schoollocaties zonder aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding (een keuze-examenprogramma en/of sportklassen) hebben eerder wensen om de lessen lichamelijke opvoeding te veranderen dan scholen die wel een aanvullend aanbod hebben.

Schoolleiders en sectieleiders die 'iets anders' willen veranderen, ruim 10 procent, zeggen vooral meer te willen sporten en bewegen buiten de reguliere lessen. Daarnaast geven beide groepen ook aan beter te willen aansluiten op de beleving en het niveau van de leerlingen.

“Verder kijken dan onze sporthal en het sportveld lang is. Kennismaken met externe accommodaties en trendsporten” (sectieleider lichamelijke opvoeding)

“Het programma beter afstemmen op de wensen en interesses van onze leerlingen”
(schoolleider)

Andere zaken die met name door schoolleiders worden genoemd betreffen vooral de accommodatie(s) voor lichamelijke opvoeding en de kwaliteit van het materiaal (n=7). Deze factoren zijn beperkend voor mogelijkheden in de lessen lichamelijke opvoeding.

“De gemeentelijke accommodatie biedt onvoldoende mogelijkheden voor het verwezenlijken van de kerndoelen en het uitproberen van nieuwe activiteiten.” (schoolleider)

Verder viel op dat de sectieleiders lichamelijke opvoeding het gebruik van ICT en digitale leermiddelen willen verbeteren (n=6) en in het bijzonder het gebruik van een digitaal leerlingvolgsysteem in relatie tot het bieden van individuele leerhulp.

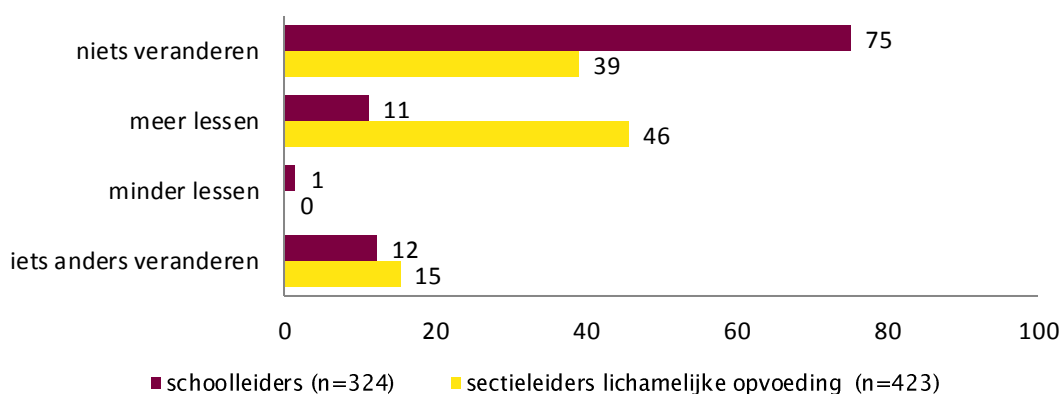
6.2 Aanvullend aanbod lichamelijke opvoeding

Wat zijn wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders ten aanzien van keuze-examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding en sportklassen?

Keuze-examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding

Sectieleiders lichamelijke opvoeding willen vaker iets veranderen aan het aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding dan schoolleiders. Drie van de vier schoolleiders willen niets veranderen aan het keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding, zie figuur 6.2. Van de sectieleiders wil bijna de helft het aantal lessen van de keuze-examenprogramma's verhogen of lichamelijke opvoeding als examenvak invoeren (46%) als dit op de schoollocatie niet mogelijk is.

Figuur 6.2 Mate waarin sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders iets aan de keuze-examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding op hun schoollocatie willen veranderen, in procenten

- Op schoollocaties zonder een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding willen schoolleiders vaker iets veranderen dan op schoollocaties die al een dergelijk aanbod hebben.

Op veel schoollocaties draait het examenprogramma pas enkele jaren. Waarschijnlijk noemen veel sectieleiders daarom ook de wens om de examenprogramma voor lichamelijke opvoeding verder te ontwikkelen. Het betreft vooral inhoudelijke verdieping op aspecten die te maken hebben met organiseren en begeleiden van bewegingsactiviteiten. Ook enkele schoolleiders benoemden het doorontwikkelen van de examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding.

“Meer lessen in het programma om te leren hoe je voor een groep moet staan.” (sectieleider lichamelijke opvoeding)

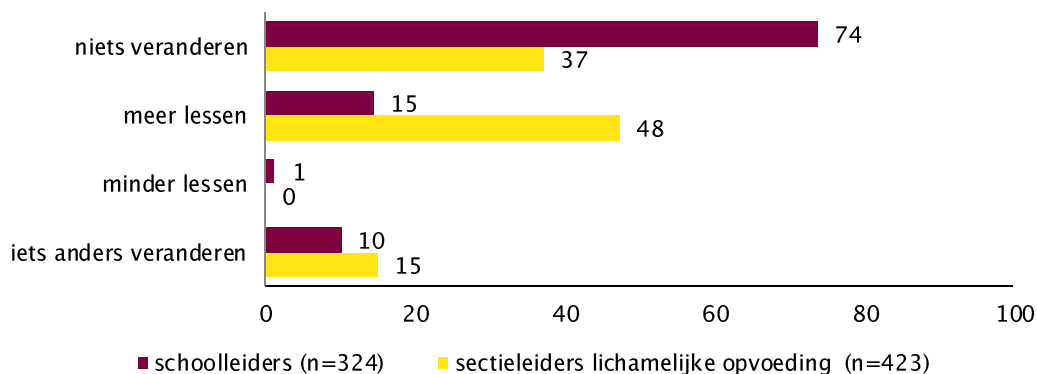
“Meer activiteiten organiseren, bijvoorbeeld evenementen voor basisscholen.” (sectieleider lichamelijke opvoeding)

“Het aanbod van theorie in de lessen verbeteren.” (schoolleider)

Sportklassen

Ten aanzien van de sportklassen zien we een zelfde beeld als bij de keuze-examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding. Schoolleiders hebben minder vaak de wens iets aan de sportklassen te veranderen, terwijl sectieleiders eerder meer lessen willen of een dergelijk programma willen invoeren (48%).

Figuur 6.3 Mate waarin sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders iets willen veranderen aan sportklassen op hun schoollocatie, in procenten

De meest gewenste verandering van sectieleiders lichamelijke opvoeding die ‘iets anders willen veranderen’ is het uitbreiden van de sportklassen naar andere leerjaren.

“Afgelopen jaar ingevoerd voor de brugklas, komend schooljaar komt de tweede klas erbij, het schooljaar daarop als het goed is de derde klas.” (sectieleider lichamelijke opvoeding)

Schoolsportaanbod

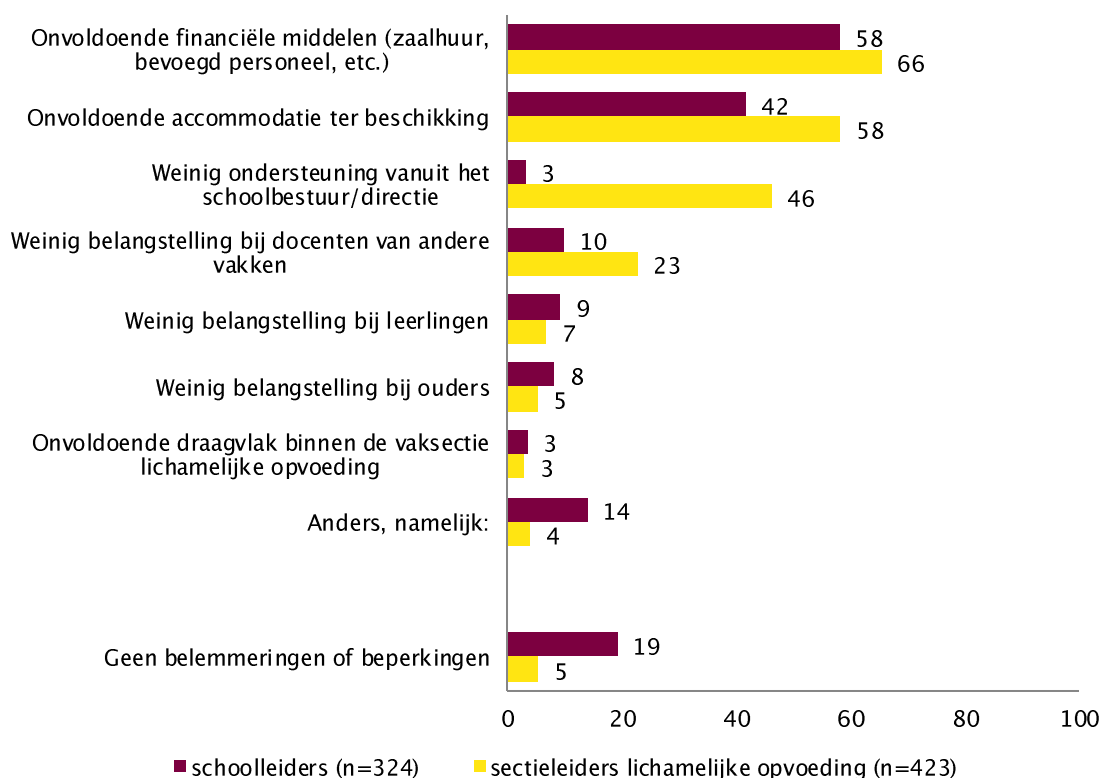
Vier van de vijf sectieleiders lichamelijke opvoeding willen het schoolsportaanbod op hun schoollocatie veranderen. Het betreft bijna altijd uitbreiding van het aanbod buiten schooltijd (n=81), zoals invoering van sportieve pauzeactiviteiten.

“Meer aanbod van andere sporten na school en sportvriendelijk maken van ons schoolplein.” (sectieleider lichamelijke opvoeding)

6.3 Belemmeringen bij uitbreiding lichamelijke opvoeding

De meest genoemde belemmering voor uitbreiding van lichamelijke opvoeding is onvoldoende financiën, gevolgd door een tekort aan accommodatie. 46 procent van de sectieleiders lichamelijke opvoeding noemt het ontbreken van ondersteuning vanuit bestuur en directie als knelpunt. Een op de vijf schoolleiders ervaart geen enkele belemmering wanneer hij of zij het lesaanbod voor lichamelijke opvoeding wil uitbreiden. In de open antwoorden geven sommige schoolleiders aan dat het schoolbestuur plannen voor uitbreiding niet ondersteunt.

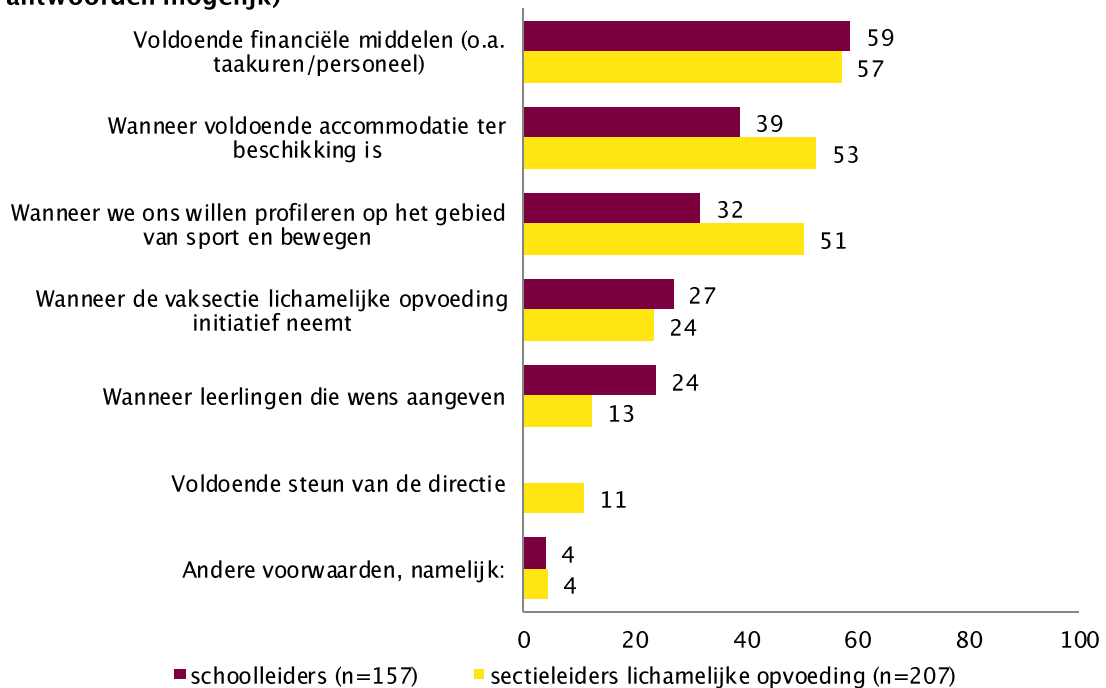
Figuur 6.4 Belemmeringen bij de uitbreiding van lichamelijke opvoeding, in procenten (meer antwoorden mogelijk)

Voorwaarden voor aanvullend aanbod lichamelijke opvoeding

Schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding die geen aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding bieden op hun schoollocatie, zijn gevraagd naar voorwaarden waaronder zij dit wel overwegen in te voeren. Voldoende taakuren en beschikbaarheid van accommodatie zijn belangrijke voorwaarden waaronder meer schoollocaties een aanvullend of extracurriculair aanbod voor lichamelijke opvoeding zouden aanbieden. De school zich sterker laten profileren op het gebied van sport en bewegen is een belangrijke drijfveer, maar meer voor sectieleiders lichamelijke opvoeding dan voor schoolleiders. Voor die laatsten is de wens van leerlingen een belangrijker aspect. Ruim 11 procent van de sectieleiders geeft aan dat voldoende steun van de directie ook een belangrijke voorwaarde is (veelvuldig genoemd onder 'anders').

figuur 6.5 Voorwaarden waaronder sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders een aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding kunnen aanbieden, in procenten (meer antwoorden mogelijk)

6.4 Schoolsportaanbod

Vier op de vijf sectieleiders lichamelijke opvoeding willen het schoolsportaanbod op hun schoollocatie veranderen. Het betreft bijna altijd uitbreiding van het aanbod buiten schooltijd (n=81), zoals invoering van sportieve pauzeactiviteiten.

“Meer aanbod van andere sporten na school en sportvriendelijk maken van ons schoolplein.”
(sectieleider lichamelijke opvoeding)

Opvallend is dat sectieleiders voor de opzet van dit soort activiteiten de samenwerking zoeken met sportverenigingen en gemeenten.

“Nog meer de vereniging en sportaanbieders in school halen en leerlingen intensiever begeleiden naar een zinvolle sportieve vrijetijdsbesteding.” (sectieleiders lichamelijke opvoeding)

“Samenwerking met gemeente en verenigingen verbeteren.” (sectieleider lichamelijke opvoeding)

Sommige sectieleiders noemen ook belemmeringen voor uitbreiding van het sportaanbod, namelijk dat leerlingen buiten schooltijd geen interesse hebben. Ook werd vaak de accommodatie als een beperkende factor genoemd

“Ons aanbod van interne schoolcompetities weer terug. Een aantal jaren geleden helaas verdwenen als gevolg van ons volle sporthalrooster.” (sectieleider lichamelijke opvoeding)

7. Conclusie en beschouwing

Bij dit onderzoek is nagegaan hoe lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs in de huidige dynamische maatschappelijke context is georganiseerd. Daarbij is de aandacht in het bijzonder uitgegaan naar de keuze van doelen, de gerealiseerde lestijd en de ingezette middelen voor lichamelijke opvoeding. Daarnaast is gekeken naar de gevolgde werkwijze en het aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding (o.a. keuze-examenprogramma's) en andere sport- en beweegactiviteiten op school.

Om hierover gegevens te verkrijgen is een onlinevragenlijst voorgelegd aan sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders in het voortgezet onderwijs. De vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten vragen en uit enkele open vragen. De resultaten zijn gebaseerd op een respons van 455 sectieleiders lichamelijke opvoeding en 343 schoolleiders van verschillende schoollocaties. De steekproef van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders is gewogen naar denominatie, regio en stedelijkheid.

7.1 Belangrijkste bevindingen

Programmadoelen, lestijd en middelen voor lichamelijke opvoeding

Voor de invulling van het vak lichamelijke opvoeding binnen het voortgezet onderwijs bestaan geen gedetailleerde wettelijke kaders. Het algemene doel van het vak is leerlingen 'beter bekwaam te maken voor deelname aan een in toenemende mate complexe en gedifferentieerde bewegingscultuur'.

Sinds augustus 2006 gelden voor de onderbouw algemene kerndoelen voor lichamelijke opvoeding en er zijn eindtermen voor vmbo, havo en vwo. De wijze waarop de kerndoelen zijn geformuleerd, sluit aan bij de beleidsvrijheid van scholen en vaksecties lichamelijke opvoeding. SLO heeft de kerndoelen en eindtermen vertaald naar leerlijnen. De leerlijnen zijn geordend naar vier 'sleutels' die leerlingen helpen toegang te krijgen tot de bewegingscultuur: bewegen beleven, bewegen verbeteren, bewegen regelen en gezond bewegen (zie bijlage III). Onderstaande resultaten geven een actueel beeld van de gekozen doelen en ingezette middelen voor lichamelijke opvoeding.

- Sectieleiders lichamelijke opvoeding hechten over het algemeen een groter belang aan leerdoelen voor lichamelijke opvoeding met betrekking tot het 'bewegen beleven' en 'bewegen verbeteren' dan aan 'bewegen regelen' en 'gezond bewegen'. Dit beeld komt overeen met de resultaten van de door SLO uitgevoerde trendanalyse lichamelijke opvoeding in de bovenbouw (Brouwer c.s., 2012).
- Het onderwijs in lichamelijke opvoeding op het voortgezet onderwijs wordt overal gegeven door eerstegraads docenten, per schoollocatie gemiddeld 3,8 fte. Scholen met sportklassen of examenprogramma's lichamelijke opvoeding hebben een omvangrijkere vaksectie.
- Voor het realiseren van de programmadoelen wordt per schooltype - vmbo, havo, vwo - een verschillende hoeveelheid lesuren besteed. De meeste schoollocaties bieden in de onderbouw meer lestijd voor lichamelijke opvoeding aan dan in de bovenbouw. De meeste lestijd krijgen eersteklassers, gemiddeld zo'n 150 minuten per week.

Na het loslaten van de minimumtabel voor lesuren in 2005 is regelmatig de vraag gerezen of scholen sindsdien een minder omvangrijk programma lichamelijke opvoeding zijn gaan aanbieden. Afgaande op de uitkomsten van onze nulmeting blijkt dit niet het geval:

- Het totaal aantal klokuren voor lessen lichamelijke opvoeding gegeven tijdens de volledige middelbare schoolperiode komt bij scholen in het voortgezet onderwijs gemiddeld overeen met de minimumtabel die als richtinggevend wordt gezien voor een gewenste hoeveelheid lestijd. Dit gemiddelde niveau betekent dat ook een deel van de scholen minder lestijd voor lichamelijke opvoeding inroostert.
- De grote meerderheid van de sectieleiders lichamelijke opvoeding, ruim vier op de vijf, heeft de indruk dat de lestijd voor lichamelijke opvoeding de afgelopen vijf jaar gelijk is gebleven.
- De lestijd voor lichamelijke opvoeding wordt door schoolleiders en sectieleiders in de onderbouw beter beoordeeld dan de lestijd in de bovenbouw.

De actuele situatie is niet over alle opleidingsniveaus eenduidig.

- Uitgaande van de minimumtabel die in 2005 werd afgeschaft, wordt op 31 procent van de vmbo-gl/tl-opleidingen en 20 procent van vmbo-bbl/kbl-opleidingen minder uren dan gewenst lichamelijke opvoeding gegeven. Gedurende een van de vier leerjaren wordt op deze opleidingen minimaal een lesuur per week minder lichamelijke opvoeding gegeven dan de minimumtabel in het verleden voorschreef.
- Op 30 procent van schoollocaties met een wvo-opleiding wordt juist meer klokuren lichamelijke opvoeding geboden dan de minimumtabel. Dit beeld wijkt af van dat uit de genoemde SLO-trendanalyse voor de bovenbouw, die signaleert dat een vijfde van deze scholen minder dan de gewenste contacttijd realiseert. Sectieleiders geven in ons onderzoek aan dat er bij wvo/havo-afdelingen wel het vaakst sprake is van afname van de totale lestijd in de laatste jaren.
- Het verschil in de totale lestijd voor lichamelijke opvoeding tussen scholen die meer of minder lichamelijke opvoeding bieden dan wenselijk, is grotendeels toe te schrijven aan het aantal lessen lichamelijke opvoeding dat in de eerste twee leerjaren wordt aangeboden. Opleidingen die minder lestijd aanbieden, geven in het eerste leerjaar eerder twee lessen lichamelijke opvoeding. Opleidingen die evenveel of meer lestijd inroosteren dan de minimumtabel voorschreef, bieden vaker drie lessen lichamelijke opvoeding per week aan in de eerste twee leerjaren.

In vergelijking met basisscholen beschikken relatief veel middelbareschoollocaties over een gymzaal of sportveld in eigen beheer.

- Accommodatie voor lichamelijke opvoeding vormt desondanks toch een relatief belangrijk knelpunt in de realisatie van het onderwijsprogramma. Een aanzienlijk deel, 45 procent van de scholen, geeft aan momenteel niet over voldoende accommodatie te beschikken: 17 procent heeft onvoldoende binnenaccommodatie, 18 procent onvoldoende buitenaccommodatie en 11 procent heeft zowel een tekort aan binnen- als aan buitenaccommodatie.
- Het oordeel over de beschikbaarheid van accommodatie en over andere middelen voor lichamelijke opvoeding (materiaal en budget), is bij de ondervraagde schoolleiders positiever dan bij sectieleiders lichamelijke opvoeding.

Werkwijze en gerealiseerde kwaliteit bij lichamelijke opvoeding

Scholen hebben veel ruimte bij het invullen en uitwerken van het lesprogramma lichamelijke opvoeding. De huidige praktijk is naar mening van de ondervraagde sectieleiders lichamelijke opvoeding als volgt:

- Bij vrijwel alle scholen wordt een jaarplan opgesteld. Bovendien hanteren negen op de tien scholen doorlopende leerlijnen door het totale curriculum.
- Binnen deze kaders krijgen docenten lichamelijke opvoeding op hun beurt veel ruimte voor een eigen invulling van de lessen. Op vier van de vijf scholen wordt gestreefd naar een gelijksoortige aanpak binnen het docententeam voor lichamelijke opvoeding. Een ruime meerderheid van de sectieleiders zegt een overeenkomstige opvatting te hebben over de leerdoelen en een gedeelde visie op de pedagogisch-didactische werkwijze.
- Vrijwel op elke locatie worden de lesactiviteiten aangepast aan het niveau van de leerlingen. Bijna twee op de drie locaties bieden geen enkele vorm van extra ondersteuning aan leerlingen bij (achterblijvende) motorische ontwikkeling. Een op de tien scholen biedt motorische remedial teaching aan.
- Bij een derde van de scholen worden de resultaten van leerlingen bijgehouden in een digitaal leerlingvolgsysteem. Bij de beoordeling van de vorderingen van leerlingen lopen de beoordelingscriteria bij een op de vier scholen nog wel uiteen tussen leerkrachten, en staat de beoordeling bij ruim een derde niet los van de beoordelend docent.

Bij deze resultaten moet in aanmerking worden genomen dat het gaat om een zelfrapportage. In de SLO-trendanalyse LO in de bovenbouw (Brouwer et al. 2012) wordt op veel punten een behoorlijk verschil geconstateerd tussen wat docenten wenselijk vinden en hoe zij hun onderwijs nu feitelijk inrichten.

Sectieleiders zouden met hun aanpak nog meer willen aansluiten bij de beleving van leerlingen en ze meer willen betrekken bij de lessen. Ook in de SLO-trendanalyse bovenbouw wordt aangegeven dat docenten leerlingen meer invloed willen geven op de lessen.

Er is een duidelijke ontwikkeling gaande in het gebruik van digitale leermiddelen in het onderwijs. In het totale voorgezet onderwijs wordt een derde van alle leermiddelen digitaal aangeboden. Over vijf jaar zou dit 50 procent moeten zijn (SLO, 2014). Toch zijn de hooggespannen verwachtingen van de begintijd van ICT in het onderwijs wel getemperd; brede toepassing stelt ook eisen aan de schoolvoorzieningen en docentbekwaamheden.

- Bijna de helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding (46%) geeft aan zich voor te bereiden op het gebruik van digitale leermiddelen of experimenteert er al mee. Slechts een op tien sectieleiders zegt niet of nauwelijks geïnteresseerd te zijn.
- Sectieleiders hebben met name hoge verwachtingen van de toepassing van deze leermiddelen bij lichamelijke opvoeding voor het geven van leerhulp, bijvoorbeeld door middel van videofeedback. De instructie bevat traditioneel gezien vaak al een 'plaatje' of visueel voorbeeld. De toepassing van videofeedback vraagt wel om een werkbare ICT-infrastructuur, beschikbaarheid van geschikte applicaties en voldoende ervaring van de docent. Ook digitale leskaarten en het digitaal LVS zijn toepassingen die sectieleiders verwachten te gaan of blijven gebruiken.

Vrijwel alle schoolleiders vinden de kwaliteit van de bij hen actieve docenten lichamelijke opvoeding voldoende of goed. Ook de kwaliteit van het vakonderwijs zelf wordt gemiddeld als goed (rapportcijfer 7,9) beoordeeld. De sectieleiders zijn iets minder positief (gemiddeld cijfer 7,6). Opvallend is dat schoolleiders van scholen in de Randstad zowel de kwaliteit van het gerealiseerde onderwijs als van hun docenten lichamelijke opvoeding minder goed beoordelen dan schoolleiders elders.

Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport

Scholen voor voortgezet onderwijs bieden zonder uitzondering een onderwijsprogramma lichamelijke opvoeding aan voor alle leerlingen. Daarnaast kunnen zij aanvullende activiteiten aanbieden ten behoeve van leerlingen die bijzonder geïnteresseerd zijn in sport en bewegen: zowel keuze-examenvakken in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, als sport- en beweegactiviteiten die buiten het formele onderwijsaanbod vallen. Op het vlak van de keuze-examenvakken is het voor havo/vwo-leerlingen sinds 1999 mogelijk het examenvak LO2 (nu: bewegen, sport en maatschappij, ofwel BSM) te volgen, voor vmbo-leerlingen bestaat sinds 2002 het programma sport, dienstverlening en veiligheid (SDV) en sinds 2006 LO2.

- De belangstelling voor de keuze-examenvakken SDV, BSM en LO2 bij scholen en leerlingen is aanzienlijk: in het schooljaar 2012-2013 werden de keuzevakken op 660 opleidingen in het voortgezet onderwijs aangeboden en deden 11.700 scholieren examen erin. Wel lijkt het aantal schoollocaties met een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding de afgelopen jaren te stabiliseren, met uitzondering van lichamelijke opvoeding 2 in het vmbo tl/gl dat wel verder is toegenomen.
- Naar verhouding kiezen op de havo de meeste leerlingen voor lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak.

Ook buiten het formele onderwijsaanbod (extracurriculair) hebben veel scholen voortgezet onderwijs een aanbod gericht op bewegen en sport.

- De ondervraagde schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding melden dat op meer dan de helft van de schoollocaties een aanvullend aanbod is in de vorm van keuze-examenprogramma's of een extracurriculair programma.
- De scholen bieden een dergelijke aanbod vooral aan, omdat zij zich willen profileren op het gebied van sport en bewegen. Ook willen zij vaak de leerlingen extra mogelijkheden bieden om te sporten. Opvallend is dat schoolleiders het leveren van een bijdrage aan de gezondheid van leerlingen vaker als motief noemen dan de sectieleiders lichamelijke opvoeding.
- Een derde van de schoollocaties in het voortgezet onderwijs biedt in de onderbouw sportklassen aan buiten het formele onderwijsaanbod om. Keuze-examenvakken lichamelijke opvoeding worden vaker aangeboden bij grotere schoollocaties met meer dan 1000 leerlingen dan op scholen met minder leerlingen.
- Op bijna alle schoollocaties wordt een of enkele keren per jaar een sportdag of -toernooi onder schooltijd aangeboden en bij ruim 60 procent ook buiten schooltijd. Bij de meeste scholen gebeurt dit niet alleen voor leerlingen van de eigen school onderling, maar ook samen met leerlingen van andere scholen. Ook sportkennismakingslessen en -clinics bieden vier van de vijf scholen aan. In de SLO-trendanalyse bovenbouw gaf bijna twee derde aan een zogenoemd sportoriëntatie- en keuzeprogramma te hebben (Brouwer c.s., 2012). Sportieve pauzeactiviteiten zijn er bij minder dan een derde van de schoollocaties, maar vinden daar relatief frequent plaats.
- In het kader van het schoolsportaanbod werken schoollocaties vaak samen met andere lokale organisaties, het meest met sportscholen/fitnesscentra of sportverenigingen. Deze samenwerking lijkt mede bepaald te worden door de mate waarin deze partners beschikbaar zijn, want in grote steden wordt minder samengewerkt met de sportverenigingen, maar vaker en intensiever met de gemeente/sportbuurtwerk.
- Een combinatiefunctionaris of buurtsportcoach kan een belangrijke verbindende rol spelen bij het ontwikkelen van extra aanbod op school (Heijden c.s. 2013). Op een derde van de schoollocaties is een buurtsportcoach actief, meestal een of enkele keren per jaar (25%), maar

soms ook wekelijks (10%). Op schoollocaties waarbij een buurtsportcoach betrokken is, hebben de meeste sectieleiders lichamelijke opvoeding (55%) de indruk dat het sportaanbod de afgelopen 12 maanden is toegenomen.

Toekomstbeeld voor lichamelijke opvoeding

Wat zien de scholen als wenselijke veranderingen voor lichamelijke opvoeding op hun school?

- Twee derde van de schoolleiders meldt niets te willen veranderen aan lichamelijke opvoeding. Sectieleiders lichamelijke opvoeding daarentegen willen in meerderheid wel iets veranderen: ze wensen met name meer lessen.
- Een soortgelijk beeld wordt zichtbaar wat betreft het aantal uren van sportklassen of keuze-examenprogramma's: bijna de helft van sectieleiders lichamelijke opvoeding wenst dat uit te breiden, terwijl driekwart van de schoolleiders er niets aan wenst te veranderen.
- Na onvoldoende financiën is een tekort aan accommodatie voor lichamelijke opvoeding de meest genoemde belemmering door schoolleiders (42%) en sectieleiders lichamelijke opvoeding (58%) voor uitbreiding van lichamelijke opvoeding of het schoolsportaanbod. Sectieleiders staan ook welwillend tegenover het organiseren van naschools sportaanbod in het voorgezet onderwijs. Zij kijken dan naar mogelijkheden voor samenwerking met sportbuurtcoaches en sportverenigingen.

7.1 Perspectief: aanknopingspunten voor beleid en onderzoek

Het algemene beeld dat uit het verrichte onderzoek ontstaat over lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs is vrij positief. De lestijd voor lichamelijke opvoeding is gemiddeld op het gewenste niveau, maar de verschillen tussen opleidingsniveaus in het voortgezet onderwijs zijn groot. Bijna de helft van de scholen zegt ook over onvoldoende accommodatie voor lichamelijke opvoeding te beschikken. De lestijd in het vmbo en de beschikbaarheid van accommodatie behoeven aandacht.

Een deel van de scholen springt er in positieve zin uit en profileert zich met ruimer lesaanbod en een aanvullend aanbod voor met name in sport geïnteresseerde leerlingen, in de vorm van sportklassen, keuze-examenvakken en buitenschoolse sport- en beweegactiviteiten. De aangeboden keuze-examenvakken hebben mede als doel een stimulans te zijn voor een verdere loopbaan gericht op sport en bewegen. Of dit effect inderdaad optreedt, is niet bekend en een vraag voor nader onderzoek. De vraag blijft ook of hiernaast ook voldoende aandacht en inzet uitgaat naar leerlingen die bij hun motivatie en motorische ontwikkeling juist extra stimulansen nodig hebben. Bij drie op de vijf scholen is hiervoor geen specifiek aanbod. In een samenleving waar aanzienlijk wordt ingezet op bewegingsstimulering en het bevorderen van een gezonde leefstijl van burgers, blijft van belang dat het (voorgezet) onderwijs voor alle leerlingen aandacht besteedt aan lichamelijke opvoeding. De betekenis van dit onderwijs kan echter veranderen als de maatschappelijke context waarin het plaatsvindt, wijzigt. Dat lijkt op dit moment voor het bewegingsonderwijs zeker aan de orde. De betrokkenen worden geconfronteerd met veranderende opvattingen over de maatschappelijke rol van het onderwijs (bredeschoolbeleid) en met een bewegingscultuur die gevarieerder wordt en op een meer instrumentele manier wordt benaderd. Deze veranderende context dwingt tot bezinning en tot keuzen.

Een punt in de resultaten van dit onderzoek dat in dit licht opvalt is het (accent)verschil in benadering tussen schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding in het voorgezet onderwijs. De schoolleiders zien de betekenis van het vak nadrukkelijker in de sfeer van de gezondheidsbevordering van leerlingen, de sectieleiders hechten relatief meer belang aan het inleiden in de actuele sport- en

beweegcultuur. Leerdoelen met betrekking tot 'bewegen regelen' en 'gezond bewegen' worden door docenten lichamelijke opvoeding minder vaak (zeer) belangrijk gevonden. Daarnaast geven sectieleiders aan zich niet altijd gesteund te voelen door hun schoolleiding, bij de verder ontwikkeling van het vakonderwijs. Hun veranderwensen worden maar in beperkte mate gedeeld door schoolleiders. Waar het vragen om extra uren en budget betreft, is dit tot op zekere hoogte begrijpelijk vanwege hun verschillende positie in de organisatie, maar ook de inhoudelijke overwegingen lijken te verschillen. Mogelijk kan een evenwichtiger behandeling van de kerndoelen en eindtermen (sleutels) beide posities dichterbij elkaar brengen en voor beide partijen winst opleveren. Bij alle wensen tot uitbreiding van het reguliere onderwijsprogramma of voor aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport op de scholen, zullen secties op de eerste plaats hun schoolleiding moeten overtuigen van de meerwaarde hiervan.

Wanneer we de gerealiseerde lestijd die tijdens de totale opleiding wordt gegeven op middelbare scholen vergelijken met de minimumtabel uit 2005, blijkt de lestijd bij 20 tot 30 procent van de vmbo-locaties minder dan geadviseerd. Dit werd ook al gesignaleerd in het Inspectieverslag over 2009/2010 (Inspectie van het Onderwijs, 2011). Op dit punt is extra aandacht gewenst, te meer omdat vmbo-scholieren in vergelijking met havo/vwo-leerlingen vaak van huis uit minder worden gestimuleerd tot sport en bewegen (zie onder meer Stuij c.s., 2011). Terwijl er geen verschillen zijn in de hoeveelheid lestijd voor het vak tussen scholen in de vier grote steden en andere regio's, zijn schoolleiders uit de Randstad minder positief in hun oordeel over de gerealiseerde kwaliteit van het onderwijs en over de docenten. De achtergrond hiervan is onduidelijk en verdient nader onderzoek.

Scholen voor voortgezet onderwijs werken al behoorlijk veel samen met buitenschoolse sport- en beweegaanbieders, soms incidenteel voor kennismakingsactiviteiten of -sportdagen, soms structureler, bijvoorbeeld in een lokaal beweegteam waarin buursportcoaches en andere partijen zijn opgenomen (Berkel & Hazelebach, 2009). Wanneer ze daarvoor voldoende ruimte (taakuren, accommodatie) krijgen, willen veel sectieleiders die samenwerking nog uitbreiden. Dat kan meer leerlingen stimuleren tot een (sportief-)actieve leefstijl, zeker wanneer de binnen- en buitenschoolse activiteiten ook programmatisch bij elkaar aansluiten (doorlopende leerlijnen, voorbereiding van (school)sportevents). Het opzetten van beweegteams, dat rond basisscholen al succesvol is gebeurd, kan op dit vlak ook in het voortgezet onderwijs een vruchtbare aanpak opleveren.

Literatuur

- Bax, H.H.T. (2010). *De samenleving over de kwaliteit van bewegen en sport op school, een spiegel voor de vakwereld*. Zeist: Jan Luiting Fonds.
- Bax, H., Driel, G. van, Jansma, F. & Palen, H. van der (2010). *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Zeist: Jan Luiting Fonds.
- Berkel, M. van & Hazelebach, C. (2009). *Beweegteams in het basisonderwijs*. Enschede: SLO.
- Bernaards, C.M., Kuiper, R.M., Slinger, J.D. & Nauta, S.M. (2012). *Eindevaluatie VMBO in Beweging TNO/LS 2012 R10219*. Leiden: TNO.
- Biesterbosch, S., Doodewaard, C. van, Lugt, M. van der, Schutte, B., Bouwhuis, M., Jong, R. de & Radstake, J. (2013). *Iedereen kan sporten: passend sportaanbod voor het onderwijs*. Arnhem: NOC*NSF.
- Brouwer, B., Aldershof, A., Bax, H., Berkel, M. van, Dokkum, G. van, Mulder, M.J., & Nienhuis, J. (2011). *Human movement and sports in 2028*. Enschede: SLO.
- Brouwer, B., Houthoff, D., & Mossel, G. van (2012). *LO in bovenbouw VO. Trendanalyse voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO.
- Brouwer, B., Houthoff, D., Massink, M., Mooij, C., Mossel, G. van, Swinkels, E., & Zonnenberg, A. (2012). *Basisdocument Bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs*. Zeist: Jan Luitingfonds.
- Denktank excellentiebevordering voortgezet onderwijs (2013). *Excellentie in het voortgezet onderwijs Ambitie mag!* Platform Bèta Techniek.
- Driessen Mareeuw, F.A. van den, Harting, L.J., Knaap, E.T.W. van der, & Stubbe, J.H. (2012). *Inventarisatie leerlingvolgsystemen bewegingsonderwijs*. Leiden: TNO.
- Heijden, A. von, Leijenhof, M., Hakkers, S. & Hilhorst, J. (2013). *Impuls lokaal bekeken: veelzijdig en van meerwaarde: verdiepingsonderzoek naar effecten en processen van de inzet van combinatiefunctionarissen en buurtsportcoaches*. Utrecht/ Ede: Mulier Instituut/ Kennispraktijk - voor sport, onderwijs en gezondheid.
- Hilvoorde, I. van & Kleinpaste, J. (2014). *Van tikken naar taggen. Digitalisering van bewegingsonderwijs en sport*. Deventer: daM uitgeverij.
- Inspectie van het Onderwijs (2011). *Onderwijsverslag 2009/2010*. Den Haag: Inspectie voor het Onderwijs.
- Kennisnet, (2013). *Vier in Balans monitor 2013*. Zoetermeer: Stichting Kennisnet.
- Lucassen, J., Wisse, E., Smits, F., Beth, J., & Werff, H. van der (2011). *Sport, Bewegen en Onderwijs: kansen voor de toekomst. Brede analyse 2010*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.

NOC*NSF (2012). *Sport inspireert. Sportagenda 2016*. Arnhem: NOC*NSF.

PO-Raad, VO-raad & MBO Raad (2012). *Onderwijsagenda Sport, Bewegen en Gezonde Leefstijl*.

Reijgersberg, N., Werff, H. van der, & Lucassen, J. (2013). *Nulmeting Bewegingsonderwijs*. Utrecht: Mulier Instituut.

Postma-de Groot, M. & Duijvestijn, P. (2014) *Een gezonde leefstijl in het MBO - stand van zaken. Monitor gezonde leefstijl 2013-2014*. Amsterdam: DSP.

OCW (2013). *Kamerbrief over toptalent in het funderend onderwijs*. [www.rijksoverheid.nl: kamerstukken/2013/09/02](http://www.rijksoverheid.nl/kamerstukken/2013/09/02) .

Slinger, J.D., Trijp, S.M.A. van, Verheijden, M.W., & Empelen, P. van (2011). *Leerlingvolgsystemen op het gebied van beweging, gewicht, schooluitval en talentontwikkeling*. Leiden: TNO.

SLO (2014). *Leermiddelenmonitor 13/14: Beleid, gebruik, digitalisering en ontwikkeling van leermiddelen*. Stichting Leerplan Ontwikkeling 2014. Enschede: SLO.

Stegeman, H. (2005). *Naar elke dag sport en bewegen op school*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

Stegeman, H. (red.) (2007). *Naar beter bewegingsonderwijs*. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Stuij, M, Wisse, E., Mossel, G. van, Dool, R. den, Lucassen, J. (2011). *School, Bewegen en Sport*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.

Ten Brinke, G., Brouwer, B., Houthoff, D., Massink, M., Mooij, Chr., Van Mossel, G., Swinkels, E. & Zonnenberg, A. (2007). *Concretisering van de kerndoelen Bewegen en sport. Kerndoelen voor de onderbouw VO*. Enschede: SLO.

Vervoorn, A. (red. 2013). *Landelijk opleidingsprofiel leraar lichamelijke opvoeding eerste graad*. Nijmegen: ALODO.

Bijlage I Methodische verantwoording

Onderzoeksopzet

De benodigde gegevens zijn verzameld door een onlinevragenlijst voor te leggen aan sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders in het voortgezet onderwijs. De vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten en ook enkele open vragen. Er is gebruikgemaakt van het 'Panel Directeuren Voortgezet Onderwijs' en de onderwijsdatabase van DUO onderwijsonderzoek, die ondermeer van alle directeuren in het voortgezet onderwijs het directe emailadres bevat. Voor het benaderen van de sectieleiders lichamelijke opvoeding is eveneens gebruik gemaakt van deze onderwijsdatabase, die de directe emailadressen van sectieleiders lichamelijke opvoeding bevat.

Het directeurenpanel bestaat uit 93 schooldirecteuren. Er is één herinnering verstuurd. In totaal hebben 64 panelleden de vragenlijst compleet en tijdig ingevuld (respons 69%). Daarnaast zijn 1.821 directeuren uit DUO's onderwijsdatabase benaderd, die geen deel uitmaken van het panel. Deze voor het onderzoek benaderde directeuren hebben één herinnering ontvangen. Er is voor gekozen na de herinnering een nieuwe groep uit te nodigen. Uiteindelijk hebben uit deze database 279 directeuren de vragenlijst ingevuld (respons 15%). In totaal hebben 343 schoolleiders in het voortgezet onderwijs aan het onderzoek meegewerkt. De onderwijsdatabase bevat eveneens de directe e-mailadressen van 1.238 sectieleiders lichamelijke opvoeding. De voor het onderzoek benaderde sectieleiders hebben één herinnering ontvangen. Uiteindelijk hebben 455 sectieleiders de vragenlijst ingevuld (38% respons).

Verder is in hoofdstuk 5 gebruikgemaakt van gegevens verstrekt door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). DUO registreert per opleidingsniveau het aantal examenkandidaten per school, met daarbij de beoordelingen voor het schoolexamen en het centraal examen. Deze gegevens gaan terug tot het schooljaar 2007/2008. Op basis van deze data hebben we het aantal scholen met een examenprogramma voor lichamelijke opvoeding en het aantal leerlingen dat kiest voor een examenprogramma lichamelijke opvoeding berekend.

Representativiteit en achtergrond onderzoeksgroep

In tabel B1.1 staat een overzicht van de verschillende achtergrondkenmerken die van de responsgroep en populatie (alle scholen in het primair onderwijs) bekend zijn. Naar onderwijssoort zijn de scholen voor speciaal onderwijs (clusters 1 t/m 4) enigszins oververtegenwoordigd. Als wordt gekeken naar denominatie, blijkt dat de responsgroep een zeer goede afspiegeling vormt van de populatie. De indeling in Nielsen-clusters toont dat de responsgroep afwijkt van de populatie. Basisscholen in cluster II zijn sterk oververtegenwoordigd en die in de clusters III en IV sterk ondervertegenwoordigd. Als echter wordt gekeken naar de stedelijkheid van de gemeenten, is er wel sprake van een goede afspiegeling.

Tabel B1.1 Representativiteit van de responsgroepen

		respons sectieleiders n=(455)	respons schoolleiders n=(343)	populatie N=(1.391)
denominatie	openbaar	43,8	35,0	42,8
	rooms-katholiek	19,6	22,4	18,8
	protestants christelijk	19,6	22,7	20,9
	anders	17,1	19,8	17,5
Nielsen- cluster	cluster I: A'dam, R'dam, Den Haag plus randgemeenten	10,6	10,2	12,7
	cluster II: Nrd-Holland, Zd-Holland, Utrecht (excl. Cluster I)	33,0	33,8	32,6
	cluster III: Groningen, Friesland, Drenthe	14,4	13,4	13,3
	cluster IV: Overijssel, Gelderland, Flevoland	23,6	19,0	22,0
	cluster V: Zeeland, Noord-Brabant, Limburg	18,4	23,6	19,4
stedelijkheid	zeer sterk stedelijk	39,6	38,8	40,5
gebied	sterk stedelijk	36,6	38,8	36,1
	matig stedelijk	13,3	11,7	13,7
	weinig stedelijk	7,9	6,4	6,7
	niet stedelijk	2,7	4,3	3,0

Besloten is een weging toe te passen naar onderwijssoort, denominatie, regio (Nielsen-cluster) en stedelijkheid. Na weging zijn de verdelingen van de steekproef op vier genoemde variabelen identiek aan die van de populatie. In de praktijk blijkt dat de gewogen en ongewogen cijfers slechts marginaal van elkaar afwijken. De keuze om toch te wegen is mede beïnvloed door de gedachte dat bij toekomstige metingen er mogelijk een steekproef wordt verkregen die minder goed aansluit bij de populatie. Door bij elke meting dezelfde manier van weging te hanteren, is een betere vergelijking door de jaren heen mogelijk.

Analyses

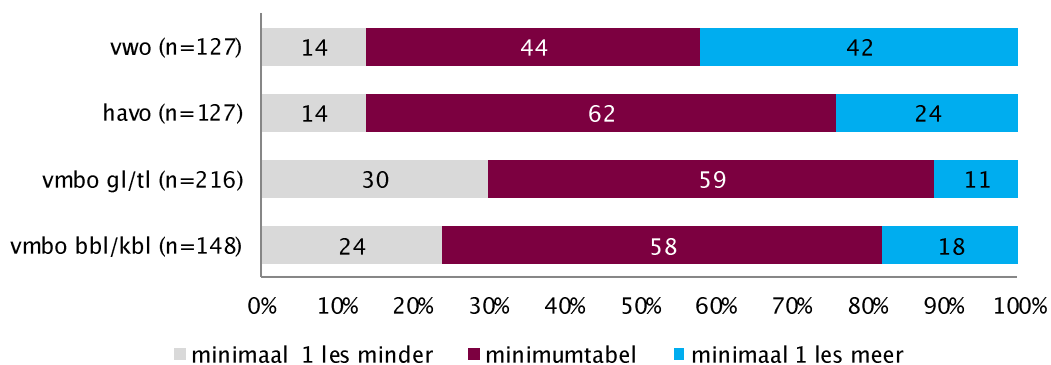
Tijdens de analyses is met name gekeken naar het voortgezet onderwijs als geheel. Daarnaast is onderzocht of er bij de uitkomsten verschillen bestaan tussen de scholen in het voortgezet onderwijs naar de categorieën onderwijssoort, denominatie, regio (Nielsen-cluster) en stedelijkheid. Verder is gekeken naar verschillen in omvang van de school (aantal leerlingen) en of scholen een aanvullend programma voor lichamelijke opvoeding bieden (sportklassen/keuze-examenprogramma). Daar waar er relevante en significante verschillen zijn geconstateerd, worden die gepresenteerd in de tabellen/figuren en/of in de begeleidende teksten.

Bijlage II Extra tabellen en figuren

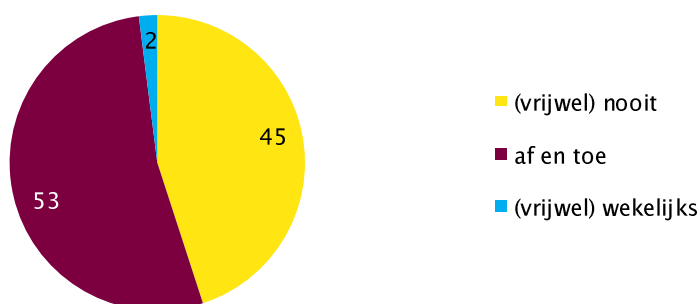
Tabel B2.1 Lestijd voor lichamelijke opvoeding in minuten per week, naar onderwijsniveau (schoolleiders)

	leerjaar 1	leerjaar 2	leerjaar 3	leerjaar 4	leerjaar 5	leerjaar 6	totaal klokuren LO tijdens opleidingsduur
vmbo bbl/kbl (n=148)							
Gemiddelde	157	142	112	99			341
vmbo gl/tl (n=216)							
Gemiddelde	153	133	114	98			332
havo (n=127)							
Gemiddelde	146	123	110	101	74		368
vwo (n=127)							
Gemiddelde	146	120	107	100	93	67	420

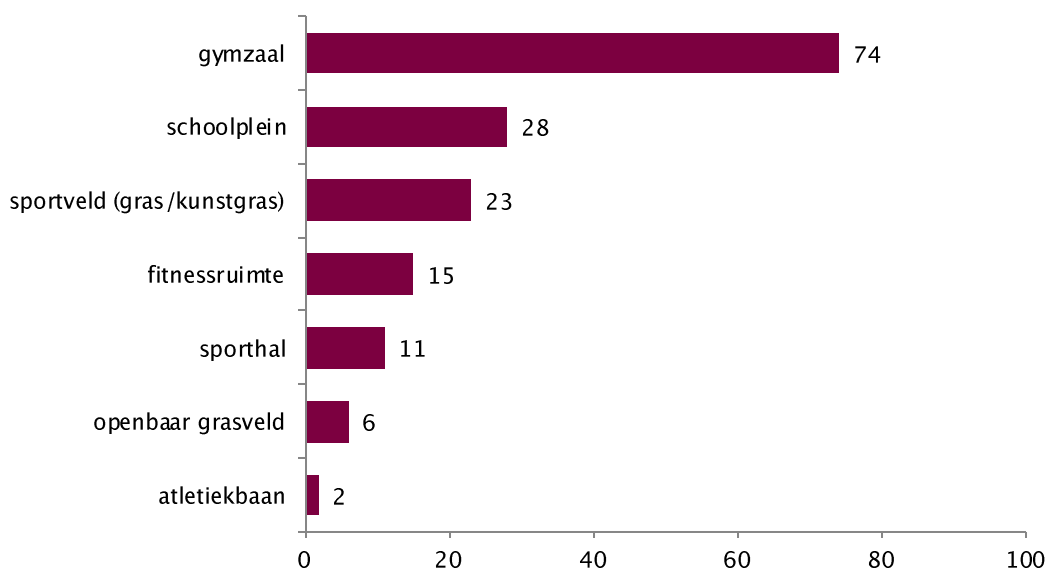
Figuur B2.2 Categorieën scholen naar aantal klokuren lichamelijke opvoeding gedurende totale opleiding volgens 'oude' minimumtabel, in procenten (schoolleiders)

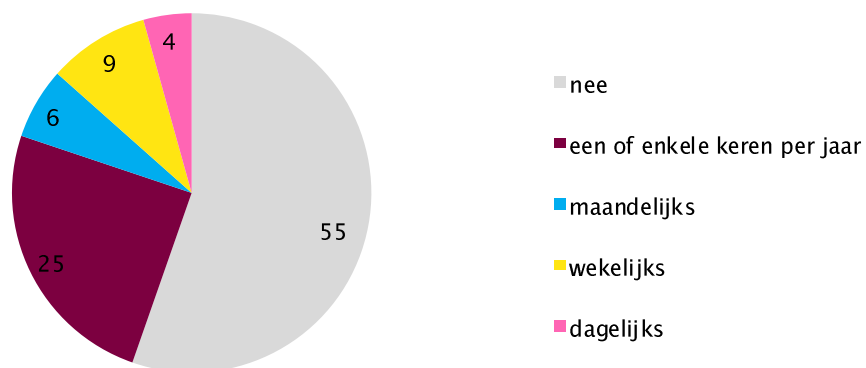
Figuur B2.3 Inschatting van lesuitval lichamelijke opvoeding per maand volgens docenten lichamelijke opvoeding, in procenten (sectieleiders lichamelijke opvoeding, n=366)

Figuur B2.4 Accommodaties gebruikt voor lichamelijke opvoeding in eigendom of beheer van de school (in procenten; schoolleiders, n=343)

Figuur B2.5 Aanwezigheid van combinatiefunctionaris/buursportcoach, in procenten (schoolleiders, n=183)

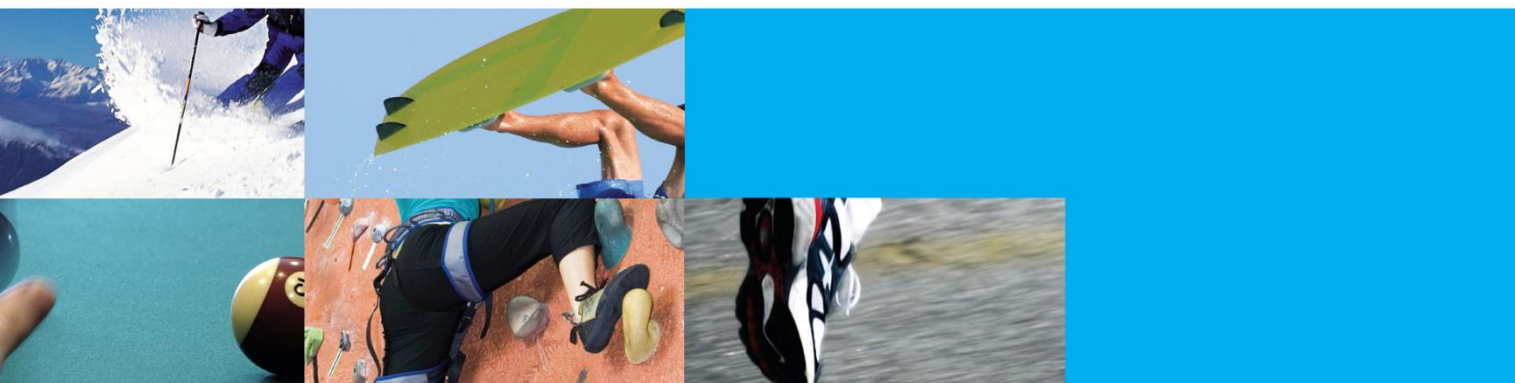

Bijlage III Kerndoelen voor lichamelijke opvoeding

Tabel B3.1 Overzicht van de relatie tussen de kerndoelen voor lichamelijke opvoeding en sleutels voor bewegen

De leerling leert ...	Sleutels
53. ... zich mede met het oog op buitenschoolse beoefening op praktische wijze te oriënteren op veel verschillende bewegingsactiviteiten uit gevarieerde gebieden als spel, turnen, atletiek, bewegen op muziek, zelfverdediging en actuele ontwikkelingen in de bewegingscultuur, en daarin de eigen mogelijkheden te verkennen.	Bewegen beleven
54. ... door middel van uitdagende bewegingssituaties zijn bewegingsrepertoire uit te breiden.	Bewegen verbeteren
55. ... de hoofdbeginselen van de bewegingsactiviteiten op eigen niveau toe te passen.	Bewegen verbeteren
56. tijdens bewegingsactiviteiten sportief te zijn, rekening te houden met de mogelijkheden en voorkeuren van anderen, en respect en zorg te hebben voor elkaar.	Bewegen beleven
57. ... eenvoudige regelende taken te vervullen die het mogelijk maken, zelfstandig en samen met andere leerlingen, bewegingsactiviteiten te beoefenen.	Bewegen regelen
58. ... door deel te nemen aan praktische bewegingsactiviteiten de waarde van het bewegen voor gezondheid en welzijn kennen en ervaren.	Gezond bewegen

Bron: Brinke e.a. 2007

Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl